

ДАНАИЛ КАЦЕВ—БУРСКИ

ИСТИНАТА

ПО ПРЕДАТЕЛСТВОТО НА

ВАСИЛ ЛЕВСКИ

1991 г.

Д. КАЦЕВЪ-БУРСКИ.

ИСТИНАТА

по

Предаването на

Дяконъ Игнатий

ВАСИЛЪ ЛЕВСКИ

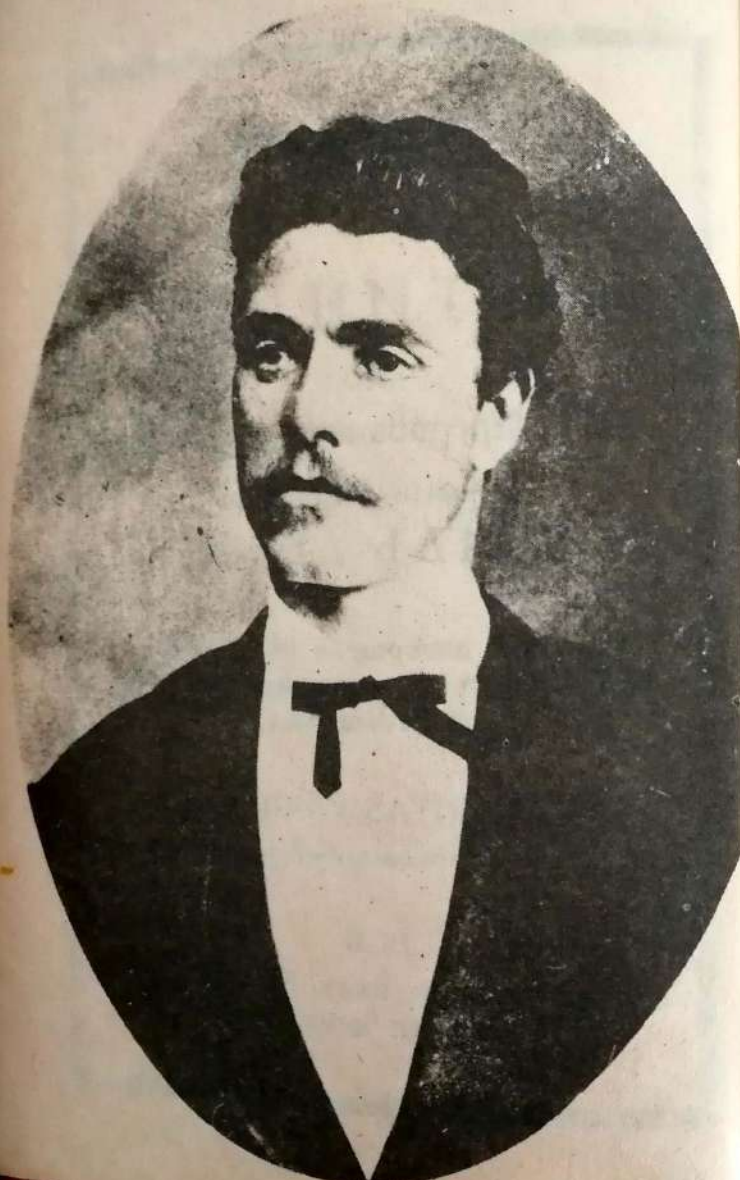
Анкета извършена въ Ловечъ
1925 год. съ 6 портрета и три
факсимилета

VERITAS VINCIT OMNIA

Истината побеждава всичко

1926

Печатница „Бѣлъ Кръсть“
Курилски манастиръ

ЗА КНИГАТА И НЕЙНИЯ АВТОР

Любознателни читателю!

В ръцете си държиш изключително рядката книга с интригуващото заглавие — „Истината по предаването на Дякона Игнатий — Васил Левски“ — анкета извършена в Ловеч 1925 година от Данаил Василев Кацев — Бурски. Постаденият проблем е с важно общонационално значение. Полемиката около предателството на Апостола не е от вчера. Тя е вълнувала и продължава да вълнува и днес ума и сърцето на всеки българин. Ето защо сме благодарни на бургаския гражданин Марчо Палов, който бе любезен да ни я представи. С гореща благодарност сме и към г-н Васил Каравасилев, който със съпричастност

към съдбата на Апостола и обичайта си към родния край /роген в село Митеризово – сега Васил Левски, Карловско/, се зае с отпечатването на настоящото издание. Книжката е библиографска рядкост. Не е преиздавана в продължение на повече от половин век. Авторът ѝ Данаил Василев Кацев с псевдоним – Бурски е почти забравен.

Много книги са написани за Левски. Биографии, повести, романи, стихове и поеми. И всеки от авторите щом стигне до предателството шаблонно си му прикачва етикета, че предателят е поп Кръстю Тотев Никифоров от Ловеч и с това се свършва. Даже след излизането на анкетата, известният историограф Димитър Страшимиров с книгата си „Левски пред Кърчинската голгота“ – 1927 г., се опита да омаловажи извършената анкета от Д. Кацев и да затвърди отново недоказаната теза, че поп Кръстю е предал Левски. Но истината

побеждава времето. И ето, че в наши дни се появи едно задълбочено и аргументирано проучване от Димитър Панчовски – „Последните дни на Васил Левски“, в което със завидна прецизност са проанализирани всички исторически факти и спомени писани по-рано за предателството на Левски. Става ясно, че поп Кръстю не е предал Левски. Затова Д. Панчовски съвсем точно е озаглавил четиринадесетата глава от книгата си: „Кои и как направиха поп Кръстю предател?“. В този аспект анкетата на Д. Кацев – „Истината по предаването на Дякон Игнатий – Васил Левски“ заслужава да стигне до погледа на съвременния читател. Нека той сам прецени къде е истината и къде е лъжата и заблудата при извършването на предателството в Ловеч, за да бъде Левски заловен в Кърчина.

Наистина Данаил В. Кацев – Бурски е забранен като писател, историограф и журналист, но

той освен, че е написал тринадесет книги е бил и председател на Народния комитет „Васил Левски“ основан през януари 1923 година. Интересът му към личността на Левски не е случаен. Данаил Кацев и Левски са от един и същи родов корен. Прадядото на Кацев – Видул Кацата от Кочмаларе и Кунчо Иванов – дядото на Апостола са били братя.

Данаил Кацев е роден на 31 юли 1888 г. с. Кочмаларе /сега Отец Паисиево/ Карловско. Син е на Мария и Васил Кацеви. Майката Мария е дъщеря на поп Данаил от Кочмаларе. А поп Данаил през есента на 1871 година е прочел клетвата пред членовете на Кочмаларския революционен комитет основан от Левски. В него са влизали: Даскал Георги, Видул Кацев, Дечо Посилят, Митю Узулт – Димчовски – шурей на поп Данаил и други.

Интерес представляват трудовете на Кацев „Искрец в миналото“, „Чий е Бачковският

манастир“ – 1928 г. – доказва се българския му произход. „Княз Александър Батенберг“ и „Дякон Игнатий – Васил Иванов Левски“ – 1924 г. Именно в тази книга, когато Д. Кацев стига в описанието си до името на поп Кръстю, той отбелязва съмнението си, че поп Кръстю не е истинският прегател на Левски. Тук се превежда случаят с Петър Кунчев – опълченец, който след Освобождението, отишъл в Ловеч да отмъсти за брат си и установил, че поп Кръстю не е прегател. А при написването на тази почти документална книга, Кацев е използвал /както сам той отбелязва/ спомените на Яна Кунчева /1833 – 1913/ – сестра на Левски. От внучките на Левски: Гина Хр. Загорска и София Н. Зигарова. Бочо Хр. Загорски – също внук на Левски. Спомените на Никола Ив. Попов от Сопот – артист в Народния театър – София. Петър Попов – другар на Левски, след Освобождението председател на

Окръжния съд в София и спомените на своята майка Мария поп Данаилова. Всички те са възпламенили желанието на Д. Кацев да тръгне към истината за предателството и на следващата 1925 г. той се отзовава в Ловеч да събере материали от живите все още съвременници и съподвижници на Левски. Така се ражда тази малка книжка.

Данаил В. Кацев — Бурски умира на 4 юли 1958 година в София. Благодарни сме на наследниците му Вигул В. Кацев — Бурски, на Стефан и Мария, които ни дадоха допълнителни сведения за творческата биография на своя баща.

Иван БУБАЛОВ

18 септември
Бургас

Истината по предаването на Левски

ВМЪСТО ПРЕДГОВОРЪ.

Кой предаде Левски на турците? Тоя въпросъ се задава отъ петдесетъ и три години насамъ безъ да се отговори съ положителность. Цели 53 години минаха и ние сега сме тръгнали да търсимъ отъ „умрѣли магарета петала“ — така ми каза единъ ловчалия и той е правъ. Търсимъ истината, а тя е зарита, загубена и мжчно може да се намѣри, защото години-тѣ минаватъ, тия които бѣха длъжни да ни оставятъ една пълна и ясна история на прѣдосвободителната епоха, не направиха. Повествователит. на тая епоха бѣха и нейни съ-

участници, които разбираха и разглеждаха събитията не съприцизността на историка, а съ доброто желание да представятъ дейцитѣ — тѣхнитѣ съучастници и тѣхнитѣ предшественици, като великани — герои непостижими и мислѣха, че като ги накичатъ съ шарени пера тѣ ще изглеждатъ по красиви и като създадатъ легенди около тѣхнитѣ животъ и дѣла, тѣ ще станатъ наистина по чувовни и по достойни за удивление. Хронологическия редъ на събитията така е обърканъ отъ тия повѣствователи, че дори и следъ капиталния трудъ на г. Д-ръ Д. Т. Страшимировъ, „Историята на априлското въстание“ намиратъ се още наши учени да грешатъ.

Малцина сж, които сж се опитвали да правятъ изследвания и тия изследователи на тая бурна епоха, сж повечето хора не историци, а добри български граждани, които невѣмъ накърнени дълбоко въ своето честолюбие искаха да запълнятъ една голѣма празнина, оставена отъ нашитѣ историци, които се бѣха заплеснали въ адмириране на френската революция, която донела на човѣчеството Братство, Свобода и Равенство. Нещастници! Тѣ незаровиха своитѣ умове въ историята на българския народъ за да разбератъ, че деветъ вѣка по рано въ недрата на нашитѣ китни балкани се подемаше тоя викъ, които разклати съвѣститѣ на свѣтовнитѣ потисници и отъ

свѣтлината, която тѣ пръскаха се роди преди всичко реформацията и ренесанса, а следъ това френската революция.

Най-напредъ нашитѣ историци трѣбваше да разбератъ учението и доктринитѣ на нашето самородно Богомилство, плодъ на народната ни демократичност и тогава да тровятъ душата на народа съ чуждитѣ идеи, които подготвиха чадата му не да обичатъ своето си, а се алтруизираха до безумно революционерство, което разтърсва изъ основи и безъ това разнебитената отъ войнитѣ държава.

Ние имаме Исторически факултетъ при университета съ своитѣ професори и студенти. За нашата отечествена история

се учи много малко. Самата ни история не еволюра. Тя е на точката на замръзването. Никой не може ме опроверга, защото, книгата за посещения въ отдѣла „Архивъ на възражданieto“ при народната библиотека, ни дава поразителни и печални резултати.

Презъ 1925 година архива е билъ посетенъ отъ 23 души, всичко 132 посещения. Посетителитѣ сж 4 професори, 2 студенти, 1 учителъ, 1 писателъ, 3 публицисти-общественици, 2 лѣкари и др. разни.

Презъ 1926 г. посещенията до 24 юли сж всичко 52, отъ 9 души—6 професори, 1 студентъ и 1 журналистъ (сиимки за далавера)

Това е така, защото даскалската психология не е ни още напуснала, и ние чакаме да се поднесе всичко на готово. Всяка година университета ни бълва по 20—30 историци, къде сж тѣ? Защо се не проявяватъ?

Жалко и срамно.

И ако върви все така, защо съ законъ се не унищожи предаването на история, като предметъ въ нашитѣ училища и не въведатъ специални предмети за „любопитство, безделие, готованство и безсистемна и безсловна критика на всичко което е българско. Така подобре ще се послужи на бъдащото на народа.

Историята ни е пълна съ грешки и никой не се интересува

да ги поправи. Народа не познава нито близкото си, нито далечното си минало. Нашия общественъ животъ не почива върху здравитѣ основи на опита отъ миналото и историческитѣ традиции. Ние нѣмаме връзка съ нашето минало, затова правимъ грешки, които ни водятъ къмъ катастрофи. Ако бѣхме знаели за договора между сърби и гърци отъ 1867 г. за подготвяне подѣлбата на България нѣмаше да допуснемъ съюза и презъ 1912 г. Колко ако да знаехме има...

Отъ 1923 год., когато по мой починъ се основа Народния Комитетъ Василь Левски, много звани и незвани се заеха да изучаватъ близкото ни минало. Едни съ успѣхъ, други макаръ

и неопитни, обаче всички допринасят по нѣщо.

Сега пъкъ турихме основа на единъ Исторически Кръжокъ „Познай себе си“. членоветъ основатели, на когото сж си създали за цѣль да спсмагатъ развитието и разпространение-то на историческата култура всредъ нашия народъ, чрезъ слово и печатъ — и ние вѣрваме, че моралната и материална подкрепа на родолюбивитъ български граждани. ще бжде дадена на всѣки, който ще изучава нашето минало.

Трѣбва трудъ и работа. Въ нашия народъ, въ нашия интелигентъ има заложби отъ тия добродѣтели, иска се само да се насочатъ къмъ ползотворна дейность. И когато напълно се

опознаемъ, тогава по-лесно ще цѣримъ недѣзитъ си и ще се помжчимъ да премахнемъ зародища за раждане на предатели. Тѣ сж тѣй много биле въ миналото, тѣ сж тѣй много и въ настоящето. Дори ора, които сж се хрантутили отъ потъта на народа, като държавници, бѣха въ услуга на нашитъ врагове.

Предателствата по време на предосвободителната епоха и възстанията бѣха нѣщо обикновено. Но морала бѣше тогава другъ. Тия, които вършеха предателство, често пжти не знаяха какви ще сж последицията на престѣпното си дѣло. Но има и предатели, които знаеха какво вършатъ и защо го вършатъ.

Отъ днитѣ на възстанията 1876 г. имаме маса умишлени предателства.

Цанко Дюстабановъ, Бачо Киро, Тодоръ Кирковъ, Петлешковъ, Бенковски, цѣлото априлско възстание и още много, много...

Но стига толкова позоръ и гнусота! Изглежда, че въ душата на българина е отхранявана само черната неблагодарностъ и рушителната стихия на лични облаги и дребнави смѣтки!

Въ нашия народъ, обаче, е записано съ най черни краски предаванието на великия Апостолъ на свободата Левски. И именно това предателство ще разгледаме. Отъ изнесеното на последъкъ въ печата, отъ бе-

седитѣ на г. Д. Т. Страшимировъ, г. Н. Станевъ на всички стана ясно, че ще трѣбва действително по сериозно да се заемемъ съ това щокотливо предателство. Едни викатъ високо Попъ Кръстю не е предателъ, други твърдятъ, че е той. Това недоразумение произлиза преди всичко отъ непълното изследване на въпроса и измѣстването му още въ началото. Заинтерисувани лица, още при залавянето на Дяконъ Игнатия, насочиха бждащитѣ историци и пвествователи на това сждбоносно събитие въ кривъ пжтъ.

И когато предприехме нашата анкета ние се помжчихме да се освободимъ отъ тия исторически напжтственици и отъ тѣх-

ното влияние; да провѣримъ изнесенитѣ до сега факти отъ разнитѣ повѣствователи, да вникнемъ въ носящата се мълва и разберемъ причинитѣ, които заставяха дейцитѣ отъ онова време да се дѣлятъ на два лагера, не като хора свързани въ името на една идея, а като непримерими врагове. За по лесно вникване въ сжщността на разиграната трагедия въ Ловечъ и с. Къкринна азъ раздѣлихъ книгата си на двѣ части. Въ първата часть помѣстихъ самитѣ разпити, а въ втората самата сжщность на въпроса — фактитѣ и доказатествата.

Има много празднини въ тая ми книга, но нека се има предъ видъ, че материяла бѣше натъкменъ за сп. Християнка и

въ послѣствие решено да се използва набора за отдѣлено отпечатване, та разпокъсанитѣ въ отделни книжки бележки да се поднесатъ на интересующитѣ се отъ въпроса въ отделна книжка.

Тукъ нека ми бжде позволено да благодаря на всички лица, които ме подпомогнаха въ моята трудна работа, която поради липса на средства извършихъ съ доста много трудъ и лишения.

София, 1. VIII. 1926 г.

Д. Кацевъ Бурски.

Кой предаде дякона Игнатий-Левски.

Въ брой 7742 отъ 17. 1V. н. г. въ в. „Миръ“ е помѣстено писмо отъ Ловечъ по поводъ тържествата на Къкренското ханче, Повешко. Въ това писмо г. „Пантемъ“ недвусмислено отхвърля мнението на г. Д-ръ Н. Зяровъ, че Левски е заловенъ случайно (Миръ бр. 7737 отъ 12. 1V) и заставя истинскитѣ предатели да си кажатъ, защото г. Пантемъ не иска да признае попъ Кръстю за предателъ на Левски. Той се силае на зумитѣ на покойния Попъ Георги Ан-

типовъ, жълтешкия войвода отъ 1876 год., който изповѣдалъ п. Кръстю при смъртта му и за-вещалъ следъ като напустне тоя свѣтъ да се изнесе истината.

По поводъ на изнесеното по-рано въ сп. „Сила“ отъ г. Ф. Симидовъ едно писмо, писано отъ Анастасъ Поповъ отъ Адана — мѣстото на заточението на осъденитѣ по обира на орханийската поща, и изнесеното въ в. „Учителска Мисль“ отъ г. Гено Ивановъ за Попъ Георги Антиповъ и появилитѣ се бележки въ Ловченския в. „Народно Знаме“ презъ м-ць февруарий м. г. предприехъ една обиколка по всички ония мѣста, въ които блаженопочившия дяконъ Игнатий-Левски се е движилъ отъ 7—28. X11.1872 г.

Първата ми работа, щомъ пристигнахъ въ Ловечъ, бѣше да се срещна съ всички ония, които открито бѣха взели позиция и високо викаха, че Попъ Кръстю не е предалъ Левски. Тѣ най-вече се силаеха на явното твърдение на Попъ Георги Антиповъ, че Попъ Кръстю не е предалъ Дякона, а други сж предателитѣ му и, че следъ неговата смъртъ ще се узнае всичко.

Преди обаче да се срещна съ стария войвода, трѣбваше да направя една анкета между живитѣ останки отъ онова време и да разбера, защо се шушука, че прѣстъ иматъ и въ предаването на Дякона Маринъ попъ Лукановъ и Димитъръ Пъшковъ.

Първия ден, отъ името на Ловчанското Истор. Архилогическо дружество, бѣхъ показанъ да говоря на тема: Левски — животъ и дѣла. И говорихъ. Когато заговорихъ за залавянето му и трѣбваше да изложа мненията на ловчанци, на Ф. Симидова, попъ Георги и др. стоящия срещу ми другаръ на Левски, г. Димитъръ Пъшковъ стана и ме прекъсна като заяви:

Истинския предателъ е попъ Кръстю — други предатели нѣма и не може да има. Тия, които сега следъ петдесетъ години искатъ да докажатъ, че попъ Кръстю не е предателъ, сж сжщитѣ тия, които искатъ да хвърлятъ въ гибель България, за която се борихме. Това

сж хлапители, предатели и не-сериозни хора. — Следъ това г. Пъшковъ разправи известната легенда, че попъ Кръстю е предателъ.

Бѣхъ принуденъ за честъта на г. г. учителитѣ, свещеницитѣ офицеритѣ, ученици и граждани, които ме слушаха да отхвърля обвинението, че тия, които искатъ и търсятъ истината сж предатели и хора не-сериозни.

Беседата ми невѣмъ всѣя по голѣмъ смутъ въ душитѣ на ловчанци. На другия денъ, обаче, тѣ открито почнаха да говорятъ за станалото вечеръта и съ поразителна откровеностъ, почнаха да ми разказватъ, каквото знаеха и да ми посочватъ тия, които ще могатъ да ме

освѣтлятъ по миналото. Виждахъ съ радостъ, че желанието на всички е да се направи възможното и се направи черенъ облакъ, който се е надвесилъ надъ Ловечъ. Ловчанци следъ петдесетъ години искаха да знаятъ, кой е причинителя на разиграната трагедия въ ханчето на с. Къкриня. Искаха да знаятъ виновника, който доведе Левски до бесилото и по тоя начинъ разкри и разруши градената съ толкова много трудъ мъжи и жертви народна свобода.

Съ свойствената българска стѣсненостъ, обаче, всѣки, когато разпитвахъ, казваше, че г. „Х“ или г. „У“ по добре знае и нека той първи да каже.

На 24, II, 1925 г., въ салона

на читалището, въ присѣдствителство на учителя историкъ г. Гено Ивановъ, разпитахъ протоирей Евстати п. Стефановъ, който остана следъ това съ г. Петъръ Шишковъ, та разпитахъ и г. Анастасъ Н. Стипцовъ.

Протиерей Ев. п. Стефановъ е 75 г., родомъ отъ с. Буново, Пирдопско. Ржкоположенъ за свещеникъ 1874 год. 30 януарий. — Заяви:

— Дойдохъ въ Ловечъ, гсдина следъ обѣсването на Дякона Игнатий. Тогава никой не говорѣше за предателство. Грижитѣ бѣха за заточенитѣ Маринъ п. Лукановъ и Димитъръ Пъшковъ. Най много се оплакваше попъ Луканъ, който често казваше: Тоя проклетъ попъ Кръстю подкокороса

момчето ми, та го хвърли въ тая белая:

Преди освобождението, попъ Кръстю минаваше за единъ отъ най-сериознитѣ и учени попове при това бѣше и голѣмъ патриотъ.

Когато ме ржкопожиха, Митрополитъ бѣше негово блаженство, който бѣше голѣмъ формалистъ и догматикъ, нѣмаше да му позволи да служи съ него, па ще е и да го аргоса.

Следъ освобождението се пуснаха слухове за нѣкакви спорове за пари — смѣтки още отъ стария комитетъ. Види се, причина е било писмото на Анастасъ Поповъ. Нѣкои граждани подигнаха въпросъ, че сж давали пари — помощи по насилственъ

начинъ и негодуваха. Касиеръ по това време билъ попъ Кръстю и тѣ викаха противъ него. Следствие на тия разправи и той ми казваше: „Вмѣсто магараето да реве, реве самаря. И за всичко това азъ ще изоблича всѣкиго и ще се срамуватъ, щомъ се обнародватъ моитѣ документи въ в. „Марица.“

Дълго време охка той, защото вестника не печата документи, между които имало тефтеръ съ имената на вносителитѣ, за вѣренъ при последната среща отъ Левски. Той много се кахърѣше. Еднажъ въ негова домъ предъ менъ той писа писмо до редакцията: „Или напечатайте документитѣ, за да се разбули всичко, или ми ги по-

върнете“, но нищо не биде напечатано. Даже вестника не му се изпращаше, и той самъ отиваше на пощата, да пита за него. Презъ Велики пости 1880 год. ми каза, че щомъ се освободи Балкана ще отиде самъ въ Пловдивъ да вземе документитѣ: изчезването на които почна да го безпокои твърде много. Ала не можа да отиде. Той се разболя отъ туберкулоза и се примѣсти въ моята енория, понеже неговата къща бѣше на влажно и усойничево мѣсто.

Той бѣше бедень, но честолюбивъ.

Обвинението бѣше сведено до това: понеже той билъ касиеръ, то и той трѣбва да е и предателъ. На менъ лично

е много тъмно твърдението на Д. Пъшкова и М. п. Луканова, че попъ Кръстю злоупотребилъ 8000 гроша. Той ми казваше, че последнитѣ пари, 500 лири, които имало въ касата, взели членеветѣ на комитета, понеже такъвъ билъ реда: щомъ се събере известна сума, председателтъ вземалъ и изпращалъ или за оръжие или за изплащане на разноски по организирането на комитетитѣ. Той не взималъ отъ другитѣ комитети пари, а само отъ членоветѣ на Ловчанския. Паритѣ отъ другитѣ комитети получавали: Левски и председателтъ Маринъ П. Лукановъ, които и издавали квинтантии. Попъ Кръстю водилъ само смѣтководната книга — тевтеръ.

Познавамъ го много добре. Той имаше чиста и неопетнена душа. Ако не е билъ той въ Ловечъ, нѣмало е да има комитетъ. Той билъ другарь на Раковски и Дякона отъ Еѣлградъ, дето свършилъ семинарията. До колкото помня, той пишеше много.

Помня, че бѣше правено олитъ чрезъ поставяне отрова въ Св. Причастие да бжде отровенъ. Не помня само върху, кого се хвърли тогава обвинението.

До последния день на своя земень животъ той служи въ църквата.

* * *

Отъ всичко, което чухъ отъ разпитанитѣ лица, бѣхъ принуденъ да се срещна и съ г. Д. Пъшковъ, което направихъ въ

присѣтствието на г. Петъръ Шишковъ.

Г. Димитъръ Пъшковъ е 86 год. държеливъ старецъ. Той е очуденъ отъ писмото на Левски, писано на 12. XII. 1872 г. (писмото е помѣстено въ „Архивъ на възражданието“ отъ г. Д. Т. Страшимировъ, стр. 73 подъ поред. N—44.) до ловчанския комитетъ въ отговоръ на Маринъ п. Лудановото писмо отъ 7. X. 1872 г., който му писалъ, че кожитѣ на членоветѣ отъ комитета за цървули не ставали. Това писмо на Левски е единъ обвинителенъ актъ срещу цѣлия комитетъ, който съ непослушанието си подготвя неговото предаване. И не е правъ г. Страшимировъ като прави на стр. 74 бележка по

това писмо за пасажа: — ... у председателя има пренесени отъ други комитети пари. По напредъ ги искахъ, а той ми писа, че ги употребилъ за денъдва въ своя работа ..., се отнася за попъ Кръстю. По заявлението на г. Димитъръ Пъшковъ попъ Кръстю не е билъ никога председателъ, а такъвъ е билъ само Маринъ п. Лукановъ, който и получавалъ отъ другитѣ комитети пари. Попъ Кръстю билъ само членъ въ Привременното Правителство и касиеръ на Мѣстния комитетъ, а не и на Привременното Правителство.

Съ сумитѣ е разполагалъ самия комитетъ въ лицето на председателя Маринъ п. Лукановъ. Следъ залавянето имъ

ръководството на комитета останало на Цвѣтко х. Павловъ, Величка Хашнова и на Христо п. Лукановъ, Левски съ тѣхъ се сношавалъ, а не съ попъ Кръстю.

Относително арестуването имъ на 28 октомври г. Пъшковъ каза, че Алибей Топузовъ отъ Идере Мизлиши му предлагалъ 20000 (Иерми бинъ) гр., за да каже, кжде се крие главатарьтъ имъ и да изкаже другаритѣ си. Това негово твърдение е въ разрѣзъ съ изнесеното отъ Д-ръ Стояновъ въ книгата: Градътъ Ловечъ — който пише, че каймакминътъ предлагалъ 200,000 гроша. Изглежда че г. Пъшковъ, казва, кога каквото му дойде до устата.

Понеже билъ арестуванъ и

бащата на Маринъ п. Лукановъ, въ София, при очната ставка съ Д. Общия, последния заявилъ, че попътъ не билъ сжщия, а другъ. Веднага било телеграфирано въ Ловечъ да бжде заловенъ „другия попъ“ — и заловили приличния на попъ Луканъ, попъ Кръстю, когото следъ изтезание пустнали.

Запитахъ г. Пъшкова, защо тѣ сж биле свободни въ време на заточението и сж имали възможность да търгуватъ съ попъ Луканова и после да избѣгатъ. Той заяви:

— Ние не бѣхме сждени, а ни изпратиха съ другитѣ на заточение. Тамъ бѣхме добре, защото получавахме пари.

— Колко лири получихте и отъ кого?

— Не помня колко бѣха. Азъ получавахъ отъ дома. Имахъ състояние, бѣхъ съдружникъ на Якимъ Шишковъ;

— Маринъ п. Лукановъ нали казвате, че билъ беденъ, отъ кжде е могълъ да получава по 5 и по 10 лири?

— Това не знамъ... отъ тѣхнитѣ.

— Имаше ли нѣкакво недоверие между членоветѣ на комитета.

— Не. Само между Левски и Анастасъ. Помня еднажъ Маринъ ми каза, че Анастасъ писалъ на Левски „да му не стѣпва на опашката, защото ще го клѣвне по челото.“ Левски се сърдѣше на Анастаса, че отварялъ негови писма.

— По взимане решение за

обира на орханийската поща, кой бѣше противъ?

— За обира бѣха всички, освенъ попъ Кръстю и Левски. Левски казваше, че мжно може да се намѣри човѣкъ за тая работа. Ние довѣрихме на Общия. Левски се сърдѣше, на това, че му довѣряваме.

— По обира въ Денчо Халачъгъ имаше ли решение?

Имаше. Слугата му бѣше съ насъ. Той обеща, че ще помага. Това по-добре знаеше Маринъ.

— Защо тогава слугата се е възпротивилъ на Дякона? Дали той не е билъ излъганъ, че слугата е съгласенъ да помага?

— Това не знамъ.

— Не допускате ли сега, че това е било устроена примка

срещу Левски, за да бжде уловенъ?

— Не знамъ.

— Попъ Кръстю дохожда ли при васъ въ Букурещъ следъ избѣгването ви отъ заточение и и срещайте ли се съ него?

— Да, дохожда. Не се срещаме съ него. Ядъ ни бѣше, че той остана свободенъ и само ний теглихме.

— Кой ви каза, че попътъ е предателъ.

— Всички се съмняваха въ него, защото той биде пуснатъ на свобода, па и Николица Сиркова, като се върнахме, ни каза, че попътъ се срещалъ дома имъ съ Левски. Попътъ му донесълъ нѣкакви тевтери, гледали смѣтки, разправяли се. Като е знаелъ, че Левски е въ Ловечъ,

предалъ го е. По-рано подхвърлялъ писмо въ дома на Хашнови да сезанесатъ книжката на гѣхната колиба. Стоянъ Куюмджиятъ видѣлъ попа въ христитѣ и заптиета около него

— Нали Величка Хашнова видѣла попа? Така поне Д-ръ Стояновъ пише.

— Не знамъ. Мене Стоянъ ми разправя. После Бошнакъ Юсеинъ, който бѣше раненъ отъ Левски при кърревското ханче следъ освободението питахъ: вѣрно ли е, че попъ Кръстю ви предаде Левски? Той ми отговори: „На заклана овца ножъ не вади.“ Това бѣше повече отъ потвърждение.

— Не допускахте ли, че тия думи е казалъ за себе си, понеже те бѣше вече властитель и трѣб-

ваше да напустне за винаги Ловечъ?

— Може и така да е било.

— Виждахте ли подхвърленото писмо въ Хашнови? Чий бѣше почеркътъ?

— Не, не съмъ виждалъ писмото, казаха ми (Величка), че почеркътъ приличалъ на попъ Кръстевия.

— Кога научихте за това писмо? Като бѣхте още въ Ловечъ или?

— Като бѣхме въ София, Величка ни събщи.

— Пари донесе ли ви попъ Кръстю въ Букурещъ и приехте ли ги?

— Не ги приехме.

— Колко гроша ви бѣше донесълъ

— Не помня.

— Искалъ ли е следъ освобождението попъ Кръстю да се среща съ васъ за обяснения?

— Да. Попъ Цоко дойде да ме моли да се срещна съ него, азъ отказахъ. Нѣмаше какво да се обяснявамъ съ него. . .

— Попъ Георги Антиповъ, като за каквъ човѣкъ минава?

— Той е разбойникъ. Лъжецъ. Бѣше аргосванъ за изнудване презъ 1879 год. И отъ умраза говори само глупости. Никой не трѣбва да му вѣрва. . . Всичко дето разправя е лъжа.

— А Стоянъ Куюмджията за каквъ човѣкъ минава?

— Добъръ човѣкъ услужливъ. . . работливъ.

— Ще мога ли да се срещна съ него?

— Азъ ще подготвя една сре-

ща между ви. Той е сега боленъ, па и азъ не съмъ добре. Ще наредимъ.

— Заловиха ли турцитѣ всички пари отъ обраната поща?

— Не знамъ.

Да сж донасяли една кисия въ Ловечъ и да сте я препращали въ Букурещъ на Централния Комитетъ?

— Не помня, Анастаса дърпаха нѣщо за такива пари и роднинитѣ му ги внисаха.

— Въ с. Сопотъ да има нѣкой вашъ другарь да знае нѣщо по това

— Не. Нѣма.

— Якимъ Шишковъ бѣше ли въ Комитета?

— Не. Той се не бъркаше въ тия работи.

— А защо е крилъ Левски и отъ дѣ го е познавалъ?

— Не знамъ.

— Гуляли ли сте съ Д. Общия въ двора на Якимъ Шишкова, когато той е гощавалъ Турскитѣ чиновници и каймаканина и познаваше ли той Общия?

— Гуляли сме. Не знамъ дали се е познавалъ съ Общия?

— Арестуваха ли Якимъ Шишкова по показанія на Общия.

— Това не зная. Чувахъ, че ходили да тършуватъ у дома му.

— Познавате ли Христо (Ицо) Лазаровъ отъ Хр. Ботевата чета?

— Да. Много добъръ човѣкъ бѣше?

— Чували ли сте да е говорилъ приживе на Маринъ п. Лу-

канова: „Ти, което направи, Господъ ще те накаже. Само една дума ще се върти въ главата ти и по задникъ ще се татразишъ“? За какво е било това?

— Не такава, нѣщо не съмъ чувалъ.

— Какъ умрѣ Маринъ п. Лукановъ?

— Парализиранъ.

— Симидовъ дето писа въ сп. „Сила“, какъ ви се струва?

— Остави го тоя Симидовъ...

— Дохождалъ ли е брата на Левски, Петъръ, да убива попъ Кръстю?

— Такова нѣщо не е имало.

* * *

Срещнахъ се следъ това съ Василь С. Жабарски 74 год. опълченецъ. Между другото заяви, че неговия шурекъ се

каралъ съ Д-ръ Стояновъ, авторъ, на книгата „Градътъ Ловечъ“, по въпроса за предателството, извършено отъ попъ Кръстя, защото предателътъ билъ другъ. Въ града се разнесе, че Левски е хванатъ, следъ като бѣха викали много видни българи, които не казали, че го познаватъ. Турцитѣ не знаяха кой е хванатия.

Още на Шипченския Балканъ чухъ, че въ една съседна дружина билъ брата на Левски и казалъ, че ако уцѣлее, ще отиде въ Ловечъ да убие попъ Кръстю. Не знамъ дали е дохаждалъ.

— Стоянъ Куюмджията какъвъ човѣкъ е?

— Разбойникъ. Ловчанци ще има да го помнятъ вѣкове. Той

при освободителната война обиралъ турскитѣ кжщи, а когато се върнали турскитѣ войски, започналъ да искарва българи-тѣ да женатъ турскитѣ ниви. Тогава много кжщи били зачернени. Турцитѣ стреляли върху, когато завърнатъ.

* * *

Негово Преосвещ. епископъ Максимъ Браницки, ми съобщи:

— Попъ Георги не е билъ никога аргосанъ и дори до днесъ служи, като духовникъ и получава заплата като енорийски свещеникъ. Представенъ е за пенсиониране. Ползва се съ много добро име. Тоя, който ви е казалъ, че попъ Георги е билъ аргосванъ, не ви е казалъ право. При менъ ид-

ва г. Димитъръ Пъшковъ и ме моли да въздействувамъ на попъ Георги Антиповъ да престани да говори глупости — че попъ Кръстю не билъ предавъ Левски и, че знаялъ имената на истинскитѣ предатели. Това азъ не направихъ. Попъ Георги сигурно има основание, затова и говори. Какъ ще мога азъ да му се бъркамъ въ неговия частенъ животъ. Въ архивитѣ на митрополията нѣма никжде споменато името на попъ Кръстю въ смисълъ да е билъ наказванъ или пъкъ провиненъ въ нѣщо. Назначаванъ е отъ негово блаженство екзархъ Йосифъ за орханийски архиерейски намѣстникъ. Якимъ Шишковъ е билъ голѣмъ приятель

на Негово Блаженство и Илариона Ловчански. Добре е да се срещнете съ попъ Георги. Бихъ ви придружилъ, но съмъ заетъ. Поздравете го.

Придруженъ отъ учителя историкъ г. Гено Ивановъ, Петъръ Шишковъ и адвоката Ц. Стояновъ, посѣтихме свещеникъ Георги Антиповъ. Той е едъръ, 85 год. старецъ, съ бистъръ и буенъ орловъ погледъ. Още съ влизането неговитѣ будни остри очи подъ бѣли гжсти вежди се впиха въ насъ и ни анализираха. Той се мжчеше да отгатне дали сме дошли съ добри намѣрения или не.

Следъ поздравленията, седнахме. Той се оплака, че кратката му не могатъ да се стоп-

лять — болятъ го. Измръзнали, като ходилъ пешъ до Пловдивъ презъ Балкана да печата учебника си Законъ Божи. Гласътъ му е ясенъ и мощенъ. Годинитѣ не сж отнели нищо отъ неговата войводска осанка...

— Ние дойдохме да ви попитаме за нѣкой работи по залавянето на дяконъ Игнатий — Левски.

— Нищо не зная — буйно извика той и ме погледна изпитателно.

— Отче, ние сме съ добри намѣрения. Идемъ съ поздравъ отъ дѣдо Максима. Той ни изпрати до тебъ. Не можа да дойде поради работа да те види. Желаети ти всичко, найхубаво.

— Остави ги тѣхъ. Тѣ ме мразягъ. Отнѣха ми вече и енорията.

— Не, Отче, епископа каза, че е поискалъ пенсионирането ти, за да бждешъ по спокоенъ. Видѣлъ те съ болни крака. Оставя ти изповѣдничеството като най-старъ и опитенъ.

— Ехъ благодаря на Бога... не съмъ билъ забравенъ. Богъ да ги поживи... Така сгрѣшава човѣкъ. — Следъ това той стана приказливъ и ни разказа за своето войводство и нанесения му побой въ търновския затворъ презъ 1876 год. — Смазаха ме проклети кучета... Мислѣхъ, че нѣма година да изкарамъ, като излѣза изъ затвора, а то човѣшка душа не

излижала лесно... Па и тогава бѣхме млади, буйни...

— Отче, ние сме си свои хора, искаме да знаемъ истината... Кажете ни каквото знаете по предаването на Дякона.

— Вижъ това небива... Азъ съмъ духовникъ... Следъ моята смъртъ... тогава...

— Имашъ ли всичко записано.

— Имамъ си го...

— Защо не дадешъ бележките на съхранение въ окръжния съдъ?

— На никого не вѣрвамъ... Ядатъ се като кучета...

— Ами знаете ли да е отровенъ попъ Кръстю чрезъ причастието?

— Знамъ... Тровиха го...

п. Георги Антиповъ.
Жълтишки воевода † 1925 г.

видѣлъ потиря зеленясалъ и се бѣше изплашилъ.

— Вѣрно ли е, че Маринъ п. Лукановъ пращалъ клисаря чакъ въ Русе да донесе отровата?

— Не е само той! Не е!.. Има и други!.. Проклети да сж!.. — и се сети, че ще издаде тайната си, той по скоро грохна върху леглото и замислено додаде: — Ето това е тукъ... после ще ти го дамъ да го прочетешъ. Мини на връщане отъ манастира да се видимъ пакъ. Ще ти покажа много, много работи. . . Азъ имамъ голѣма библиотека. . . рѣдки книги. . . ржкописи. . .

— Какъ си живѣхте съ попъ Кръстя?

— Онатчало не твърде доб-

ре. Ловчанскитѣ свещеници ме мразѣха. Селски свещеникъ бѣхъ, па ме назначиха за градски, да дѣла мегданъ сътѣхъ. Попъ Цоко ми надупчи расото съ свещъ на 38 мѣста; оплакахъ се. Расото вися цѣли три месеца въ митрополията Но Богъ да имъ даде царство небесно. Той ще сжди всѣкиго споредъ дѣлата му Но колкото за истината тя винаги си е истина. Попъ Кръстю не е предателъ. . . Това знайте. Той умрѣ бедень, болень и чистъ... "1)

1) Попъ Георги Антиповъ ималъ среща съ г. Д. Страшимировъ и за тая среща, предъ всички присжтвующи каза:—Както дойде Страшимировъ да се кара съ менъ и да ме разпитва, така си отиде, безъ да научи нѣщо. Слуховетъ на улицата сж по-вече отколкото знае той и

Следъ като се върнахъ отъ Троянския манастиръ, азъ само за малко се срещнахъ съ него. Дойдоха му нѣкакви гости, предъ които той не искаше да говоримъ. Загатна ми, че е изповѣдалъ не само клисаря, а и другъ единъ. Загатна ми сжщо, че отъ пощата били задигнати документи по заповѣдь на Маринъ попъ Лукановъ. Стоянъ Куюмджията ги взелъ.

азъ—нека върва тѣхъ... Нека слуша тоя на когото гостува... Той на много душички е зачернилъ днитъ... И х. Мичо ми троши навремето прозорцитъ... Кой имъ е виновенъ, като нѣматъ българска кръвь въ жилитъ си и съвьсть въ главата..."

Тия редове помествамъ тукъ, за да се види, че писаното отъ г. Страшемировъ въ в. Миръ, въ подигравателенъ тонъ за п. Георги Анти-

Затова и попъ Кръстю не можалъ да се оправдае и отъ това той и умрѣлъ. Показа ми дветъ тевтерчета. Тѣ сж обикновени търговски тевтерчета съ цвѣтни корици. Едното придружаващитъ ме лица видѣха, когато той искаше да се справи за нѣкаква дата по сжденето на Стефана Пешевъ и Бачо Киро... Каза ми, че ще допише още нѣщо въ тѣхъ и когато мина презъ май, за да оти-

повъ е несъвмѣстимо съ животрептущия въпросъ за предаването на Левски. Често пжти тия, които сж питали поа да каже истината сж ставали жертва на неговитъ двусмислени отговори и умишлено забъркане на факти и сжбития и струва ми се, че г. Страшимировъ е изпадналъ въ сжщото положение, иначе нѣмаше да пише, че тоя бѣбривъ старецъ

да въ монастыря да пиша неговата история, той ще ги даде да ги отнеса нѣкъде на съхранение, та следъ смъртъта му да бждатъ използувани. Говорихъ му, че има заинтересовани лица, които всѣки моментъ могатъ да го издебнатъ и, когато той не е въ кжци, да ги задигнатъ, и това ще бжде много голѣма загуба за историята.

— Азъ повече отъ 40 години

изкаралъ предаването на Левски нѣщо като *cherchez la femme*. Ако г. Страшимировъ бѣше изучилъ по отблизко живота на дейцитѣ отъ това време и беше турилъ въ основата на своитѣ исторически изследвания технитѣ характери и мораленъ обликъ, вѣрвамъ, щеше да има по друго мнение.

сѣмъ ги пазилъ, та сега ли? . . .

. . . Ти вижъ за Добре и Бонжора, поразпитай . . . Богъ да ти помага . . .

Сбогувахъ се съ него и обещахъ презъ май да се видимъ; но не биде. Когато дойдохъ въ Ловечъ въ началото на юни всѣки отъ познатитѣ ми, офицери и учители, вмѣсто поздравъ, ми казваха:—

— Късно пристигашъ. . . Дѣдо попъ Георги напустна всички ни.

Това бѣше за мене като гръмъ отъ ясно небе. Азъ бѣхъ натирилъ работата си въ Букурещъ само и само да се среща съ него. А толкова много чакаха търсачитѣ на истината отъ тая ми втора среща.

И прави бѣхатѣ, като съже-

ляваха, че бележките му нѣма да видятъ бѣлъ свѣтъ.

— Отиде си . . . отнесе всичко. Не е имало никой да ги прибере.

Синъ му учителъ въ София и зетъ му, тѣ сигурно знаятъ участъта на тия записки и въ името на истината и светата паметъ на баща си трѣбва да ги изяватъ предъ обществото, иначе, азъ съ право бихъ ги обвинилъ, ако разбира се тѣ сж прибрали тевтерчетата, въ съучастничество съ предателитѣ и тѣ ще трѣбва да понесатъ презрението на народа.

Обществото иска тия бележки да излѣзатъ на бѣлъ свѣтъ, за да се не злоупотрѣбява повече съ единъ въпросъ, който не

тегни само върху Ловечъ, а върху цѣлия български народъ.

Добре ще направятъ наследниците на Жълтешкия войвода попъ Георги Антиповъ да съобщатъ чрезъ пресата, какво е оставилъ следъ смъртъта си и дали определената за нѣкакво селско читалище не ова библиотека е предадена.

* * *

Василъ Бочевъ отъ Троянъ, членъ на революционния комитетъ презъ 1872 г., между другото, ми събщи и следното:

— Научихме се за предаването на Левски отъ Луканови, но кой именно събщи не помня. Още на 28. XII. съобщиха, че попъ Кръстю предалъ Левски. Левски билъ хванатъ на Св. Стефанъ презъ нощъта. Когато на

11 декемврий заминаваше Дякона за Ловечъ два дни по-рано бѣхме изпратили Ганко Мариновъ Лисицата, комитетски куриеръ, да отнесе писмо, че Левски ще отиде въ Ловечъ . . . Писмото било предадено на Величка Хашнова, сестра на Маринъ п. Лукановъ. Попъ Кръстю знаехме като членъ. Той не е бивалъ председателъ.

—

Въ началото на юни ми се падна случай да разпитамъ и Соянъ Куюмджиятъ, чийто име не отъ одного ми се спомена. Той е грохналъ зълъ старецъ. Разпитахъ го въ присѣтствието на г. Петъръ Шишковъ въ една крѣчма и то публично. Това направихъ, защото Куюмджиевъ искаше по напредъ да пита

г. Д. Пъшковъ дали да каже каквото знае; освенъ това, той явно бѣше недоволенъ отъ Якимъ Шишковъ и неговия синъ, който въ присѣтствието на граждани, трѣбваше да чуе въ какво обвиняваха баща му.

Цѣли два часа се разговаряхме съ него. Ето една частъ отъ разговора ни:

— Кой предаде Левски?

— Попъ Кръстю.

— Отъ де знаешъ това?

— Видѣхъ го като излизаше изъ конака.

— Самъ ли бѣше?

— Придружаваха го заптиета.

— Кога бѣше това? Следъ като го бѣха арестували вече или преди това?

— Бѣше арестуванъ; биха го и го пуснаха.

— На кой день — преди коледа, или следъ коледа?

— Следъ Коледа.

— Кога хванаха Левски?

— Не помня.

— А какъ помнишъ, че си виждалъ попъ Кръстю?

— Това помня.

— Виждалъ ли си попъ Кръстю да се крие въ храсталацитъ до колибата на Хашнови и колко заприета имаше съ него?

Не съмъ го виждалъ. Помня, че у него бѣше запряна Величка и заприетата вардѣха около кжщата му, да не избѣга.

— Попъ Кръстю, когато излизаше изъ града, или до църквата, самъ ли ходѣше или пъкъ съ заприетата?

— По нѣкогашъ съ заприетата отиваше до конака. Въ църквата отиваше самъ.

— Кога освободиха Величка: преди коледа или следъ коледа?

— Много по-рано. Тя ходи и въ София.

— Защо ходи тамъ?

— Да носи пари на Мариѳа и на другитѣ.

— Познавашъ ли Левски?

— Не съмъ го виждалъ, — само чувахъ за него.

— Следъ освобождението каква служба получи?

— Бѣхъ въ общината като комисаръ при Марина.

— Помнишъ ли, когато Маринъ п. Лукановъ е билъ окр. управитель да сте били нѣкого

въ управлението и той да е умрѣлъ отъ бой.

— Това не помня.

— А да си отивалъ въ пощата и да си получавалъ писма за общината?

— Отивалъ съмъ.

— Спомняшъ ли си да си вземалъ отъ пощата единъ голѣмъ пакетъ изпратенъ отъ попъ Кръстю за Пловдивъ?

— Такова нѣщо не помня.

— Маринъ п. Лукановъ или нѣкой другъ не е ли ти поръчвалъ да вземешъ отъ пощата единъ пакетъ съ книжа отъ попъ Кръстю за малко и после пакъ да го върните?

— Взимахъ. Чиновника ми го даде.

— На кого предаде пакета?

— Не помня.

— Казвай, защото азъ всичко знамъ. На кого даде пакета?

— На Маринъ п. Лукановъ.

— Кой бѣше още тамъ?

— Не мога да си спомня.

— Коя година бѣше това следъ освобождението? Година или двѣ?

— Следъ една, или две години. Не помня точно кога бѣше.

— После върнахте ли обратно пакета?

— Не помня.

— Когато дойдоха руситѣ въ Ловечъ обирахте ли турски кѣщи?

— Не помня.

— Като се върнаха турцитѣ, ти помага ли имъ да изкарватъ българското население да жъне по нивитѣ имъ?

— Не, не съмъ помагалъ.

— Какво прави?

— Избѣгахъ за Севлиево.

— Всички Ловчани казватъ, че ти си изкарвалъ народа по нивитѣ и турцитѣ избили много.

— Не помня...

Съ кого разпитвахте Бошнакъ Юсеинъ?

— Съ учителя Пано Рагозаровъ въ моя дюкянъ.

Какво ви каза?

— Даскала го запита: „Кой си предаде комитата Левски?“ а той каза: „Риджа адеремъ, Даскалъ ефенде, июлмюшъ коюна бучакъ чекмемъ (на заклана овца, ножъ не теглете).“

— Не каза ли ви, че попъ Кръстю имъ е предалъ Левски?

— Такова нѣщо е е казвалъ.

Презъ м-ць августъ за трети пѣтъ ходихъ въ Троянския манастиръ, дето трѣбаше да се срещна съ негово високпореосвещенство г. г. Максимъ, пловдивски митрополитъ и председателствуващъ Св. Синодъ. Той ми съобщи следното:

— Негово Блаженство лично се интересуваше за предателството, извършено спрѣмо Дяконъ Игнатй. Той имаше достатъчно доказателства, че попъ Кръстю не е билъ предателъ, затова му позволилъ да служи заедно съ него въ църквата. Той го назначи и за архиерейски намѣстникъ въ Орхание. Орханийци дошли да го молятъ да не имъ изпраща пре-

датель. На това той имъ казалъ, че той знае, кой е предалъ дякона. Попъ Кръстю не е билъ виновенъ и той никога не би допусналъ да свещенодействува съ него въ единъ и сѣщи храмъ. Ималъ съображения да не съобщи името на предателя.

* * *
Анастасъ Н. Стипцовъ 76 г. отъ Ловечъ. Запазенъ старецъ, съ жива и подвижна память. Неловко му е да дава показаня срещу свои роднини. Величка Хашнова му била леля по жена, а попъ Луканови вуйчовци. Но каквото знае ще си каже.

— Левски познавамъ. Видялъ съмъ го на два пѣти. Познавамъ и Пано Петковъ или

както го прекоросваха — Бонжора. Той бѣше пияница, нечестенъ човѣкъ. Постоянно дружелеше съ турцитѣ. На него хвърляха вината, че следилъ Левски и го предалъ на турцитѣ. Гечо Хъшната и Величка жена му, сестра на Марина П. Лукановъ познавамъ, но тя ми е леля . . . по добре е да не гсворя умрѣли сж. . . . Господъ да ги сѣди . . . кой ги не познава колко добри бѣха!

Кжде края на октомврий арестуваха Маринъ, Попъ Луканъ, и Пжшковъ, и ги затвориша въ конака, а Величка у Попъ Кръстю, дето я пазеха заштиета. Като ги изпратиха въ София, арестуваха Попъ Кръстю и Якимъ Шишковъ. Търсеха и Ив. Драсовъ. Той бѣше избѣ-

галъ по рано. Якимъ бѣше богатъ и влиятеленъ, не му направиха нищо зло. Попа били презъ нощъта и го пуснаха. Нѣмалъ никаква вина . . . турскитѣ чиновници много бѣха замислени, че подъ носътъ имъ имало комитети и тѣ ги не виждали. Страхуваха се отъ наказание. Тѣ сами гледаха да прикриватъ. Затова и Тодоръ Кирковъ, който нае на Чалко Посатя хана, дето се събирахме отпосле, бѣше станалъ много вироглавъ и псуваше турцитѣ въ очитѣ.

Маринъ бѣше кметъ на Ловечъ до 1883 год. после Окр. Управитель. Той не минаваше за честенъ човѣкъ. Ако ме не лжи паметъта, градски инженеръ бѣше Чермакъ — чехъ. Когато планираше ул. Патр.

Ефтими, побѣ колець така, че кжщата на Маринова братъ трѣбваше да се вземе за улица. Следъ инженера, мина Маринъ, измъкна колеца и го захвърли. Азъ се възмутихъ и хвърлихъ две буци прѣстъ върху му. Улицата сега затова е крива. За да запази имота на брата си, изкриви цѣлата улица. Само това ли е. Като събираха данъцитѣ цѣлия градъ пицѣше. Такъвъ си бѣше и по рано.

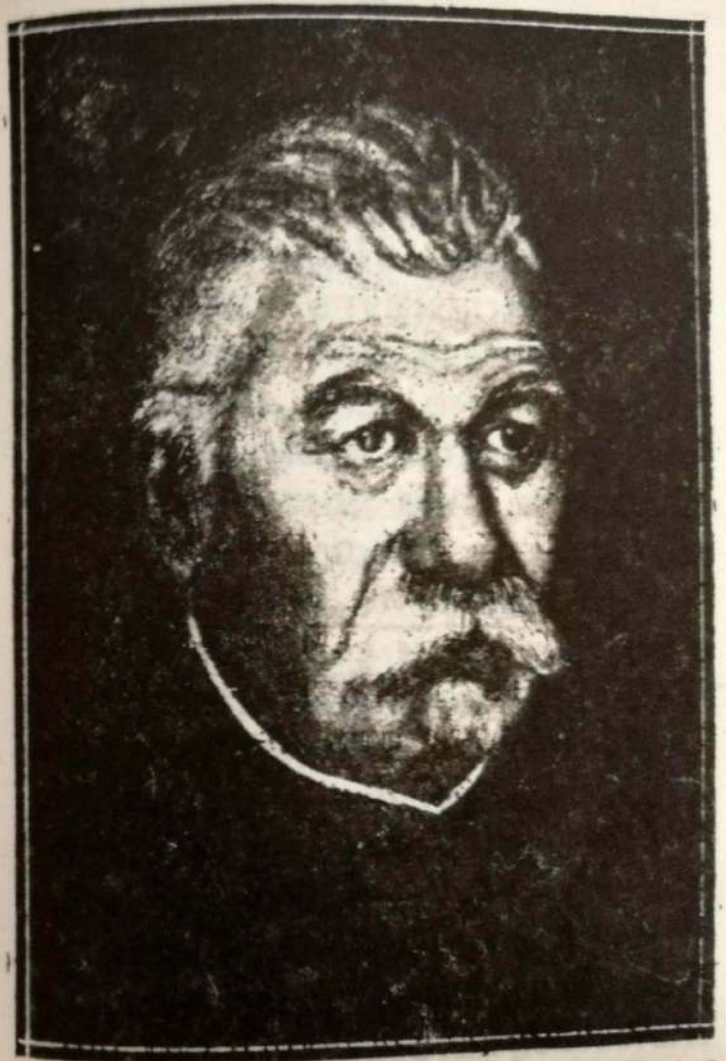
Стоянъ Куюмджията, за него ще помни Ловечъ во вѣки. Обраха турскитѣ кжщи по време освобождението, па като се върнаха турцитѣ, изкарваше народа да жъне по нивитѣ, и избити бѣха хиляди души. Той е голѣмъ изедникъ и лъжець. Се около Марина и Пжш-

кова се въртеше. Якимъ Шиш-
ковъ помагаше много. Той бѣше
като ятакъ на Левски. Хаджи
Мичо бѣше повече отъ турчинъ
и прави сж ловчанци, като шу-
шукать, че той е и предателя.

* * *

Петъръ Шишковъ, 35 год.,
отъ Ловечъ, синъ на Якимъ
Шишковъ, по спомени отъ своя
баща ни дадеследнитѣ сведения:

— До като бѣше живъ баща
ми, разпитвахъ го постоянно за
Левски и неговото време, но
не всѣкога бѣше разположенъ
да говори. Когато се освети па-
метника презъ 1901 година, из-
дигнатъ въ паметъ на Тодоръ
Кирковъ, Василъ Левски и дру-
гитѣ ловчанци, борци за свобо-
дата ни, държаха се речи, въ

Якимъ Шишковъ
отъ гр. Ловечъ (* 1815 † 1902 г.)

които се викаше срещу Попъ Кръстю като предателъ. Той не бѣше живъ и тѣ свободно го клеймеха. Попитахъ баща си, защо клеймятъ попъ Кръстю, нали не е той предателъ?

„Остави ме сега, извика ми нервно, сжщо възмутенъ отъ тия речи, има много работи, които скоро ще се разяснятъ. Попъ Кръстю не предаде Левски, а другъ и се знае кой е.

Отъ тоя день той стана много мраченъ и мжчно можеше да се изкопчи отъ него нѣщо.

Той ми разказваше, че Негово Блаженство Екзархъ Иосифъ, като дошелъ за митрополитъ въ Ловечъ, дочуль за мълвата и, като личенъ приятель на Левски, разследвалъ случката и знаяль истинскитѣ преда-

тели. Само така позволиль на попа да служи съ него.

Презъ м-ць Декемврий 1872 година на малка коледа преди залавянето на Левски, който идець къмъ Хармането, за да се види съ баща ми, билъ проследенъ и подгоненъ отъ турската полиция. Дяконътъ влѣзълъ въ хамбаря (склада за кожи и пашкули) при баща ми, смигналъ му и изцѣкаль „язкъ“. Следъ него влѣзли турски заптиета на чело съ Али чаушъ-помакъ. Мигътъ билъ критически. Баща ми безъ да мисли, поканиль неканенитѣ гости да седнатъ и пиятъ по една ракия, па ги помолиль да му помогнатъ да направятъ пазарлъка съ търговеца на кожи.

„Едно кьораво ударихъ, та

помагайте! На единъ ахмакъ, кожи продавамъ, дава добра цена; помагайте, ще има кръчма.

Пазарили се Левски и баща ми, но въ джоба на търговеца нѣмало нито стотинка поне за капаро. Баща ми незабелезано спусналъ фишекъ желтици въ джоба му и той „каафетлия“ наброилъ 25 желтици за капаро и се збогувалъ, а заптиетата започнали да гуляятъ за добрата здѣлка.

По едно време Али помакътъ, се сѣтилъ за какво дошълъ и се затюфкалъ.

„Е Якимъ Чорбаджи, какво я свършихме?“

„Какво има? Нали помогнахте да направимъ пазарлъка?“

„И други пжтъ, когато има

такова кьораво повикай ни пакъ.“

Презъ време на преглеждане кожитѣ и пазаряването, баща ми съобщилъ на Дякона, че се готвятъ да го предадатъ и го замолилъ веднага да зами-не за Букурещъ, да не остава повече въ Ловечъ.

На третия Коледенъ день Левски билъ заловенъ. Отъ конака повикали и баща ми да види „башъ комитата“, който билъ уловенъ. Съ подкосени крака той отишелъ да види. Влѣзалъ въ конака и тамъ видѣлъ Левски съ окървавена глава, който се приструвалъ, че го не познава. Следъ малкъкъ разпитъ дали го познава, баща ми измолилъ отъ каймакана разрешение да донесе

храна отъ кѣщи на то чужденецъ, понеже било най-голѣмия християнски празникъ. Каймаканина се съгласилъ, но храната била раздробена и прегледана дали нѣма нѣщо поставено въ нея. Обаче, на дъното на сахана било написано: „Инкери! всичко унищожено“, когато върнали сахана, написаното било заличено отъ Левски. Въ конакътъ никой не знаялъ че, заловениятъ е Левски. Виканитѣ лица, казали, че не го познаватъ. Каймаканина и другитѣ турски чиновници казвали, че били хванали „башъ комита“ — „голѣмъ комита“. Между виканитѣ били Хаджи Мичо и много други, имената на които съмъ забравилъ вече. Това правили турцитѣ, щомъ като видятъ, че

нѣкой го познава, веднага да го арестуватъ, за да узнаятъ кой е хванатия, защото Левски казвалъ; „азъ съмъ търговецъ отъ Ромжния и никого непознавамъ“. Очитѣ му били сведени къмъ земята и никого не поглеждалъ.

Следъ обѣдъ Левски заедно съ Никола Цвѣтковъ и Хр. Латиница били откарани за Търново, та тамъ пашата да ги разпита. Ако били узнали турцитѣ, че хванатия е Левски, щѣли да го изпратятъ въ София и наградата, обещана отъ правителството, да се раздаде на Ловчанската полиция.

Когато Маринъ п. Лукановъ, Димитъръ Пжшковъ и попъ Луканъ били откарани въ София, отъ тамъ телеграфирали

да бжде арестуванъ баща ми, Иванъ Драсовъ и Попъ Кръстю, като съучастници на Левски. Баща ми билъ обвиненъ отъ Димитъръ Общия, че въ нашата градина се събирали по нѣкога комитетскитѣ хора на събрание. Каймаканина лично съ своитѣ чиновници дошелъ у дома. Било на обѣдъ. Баща ми ги поканилъ на софрата. Сложилъ имъ ракия и гивечъ, той знаелъ предварително отъ нѣкой вжтрешенъ, че ще го арестувагъ. По едно време каймаканина се обърналъ къмъ баща ми:

„Е, Якимъ Чорбаджи, та и ти си билъ царски врагъ а?“

„Кой? Азъ ли? — попиталъ тати спокойно, па изгледалъ

гоститѣ си, станалъ отъ софрата и изкрѣскалъ:

„Хайде всички вѣнъ. Щомъ съмъ царски врагъ, що щѣте при менъ.“ — и безъ да му мисли дръпналъ мѣсаля и всичко що било по софрата станало на парчета. Въ това време заптиета правили обискъ изъ пространния хамбаръ и доложили за неуспѣха си на каймаканина. Той за да успокои тати му казалъ:

„На шега ти казахъ, чорбаджи. Ичъ може ли да вѣрвамъ, че оня вагабонтинъ Общия, ще каже истината. Той, за да се отърве, маса народъ е съобщилъ отъ Ловечъ. Ама, може ли, когато гощавашъ насъ, да правишъ „икрамъ“ на ония комити. Па това ставало

предъ очитѣ ни. Кжде сме биле, та не сме виждали? Ние не вѣрваме, чорбаджи, че ти не си нашъ приятель.

Баща ми ходилъ и въ конака на разпитъ, но за какво е разпитванъ не помня.

Димитъръ Пжшковъ билъ прибранъ отъ тати, като за писаръ. После го направилъ съдружникъ въ кръчмата, но не и въ цѣлата му търговия.

Баща ми се познавалъ добре съ Левски, Сава Раковски, Панайотъ Хитовъ, Палаузовъ, Априловъ, Евлоги Георгиевъ съ последнитѣ и търгувалъ.

Баща ми умре, ритнатъ отъ конь. Той бѣше силенъ и съ твърдъ характеръ, мълчаливъ и скромень. Винаги отбѣгваше

да разправа за своитѣ работи Батова и много неясности има въ неговия животъ. Той винаги се сърдеше на Маринъ П. Лукановъ и Д. Пжшковъ за тѣхнитѣ не добри обноси съ населението, което до вчера робъ на турци, сега писка кански отъ „Освободители“ и управници. При събиране на данцитѣ отъ М. п. Лукановъ, населението писнало. Продавала се покжщнината и на постжпкитѣ на тати, който отстжпилъ кметското мѣсто на Маринъ п. Лукановъ, тоя му казалъ: „Защо пишчатъ? Ние като се борихме за свободата имъ пишѣхме ли? На една махала една харания стига да се ператъ и си варатъ качамакъ.“

* * *

Христо Пановъ 70 годишенъ отъ Ловечъ, на запитването ми дали познава Петъръ Мариновъ, отговори, че го познава. Петъръ билъ зетъ на Величка Хашкова. Оженилъ се възрастень следъ освобождението. Той е знаялъ нѣкаква тайна, защото скоро по искането на вуйча му Маринъ п. Лукановъ напусна Ловечъ и се изгуби. Бѣше стражаръ и още живъ получаваша му пенсията... Тодоръ Златевъ началникъ на гара Вѣтово до 1896 год. заварилъ Петъръ Мариновъ стражаръ на гарата. Билъ винаги умисленъ и скърбялъ за Ловечъ. Питалъ го защо си не отиде, а той съ сълзи на очи отговарялъ: „Не мога бе, братѣ, не мога. Щомъ си отида ще ме убиятъ... Азъ

имъ знамъ всичкитѣ работи... Тѣща ми ще ми издере очитѣ, ако ме види, нали ме знаятъ за умрѣлъ. Вуйчо Маринъ ми каза, като ме изгониха, че ако се върна ще ме убие като куче. „Тоя Мариновъ умрѣлъ въ Вѣтово¹⁾ десетина години следъ като бѣше умрѣлъ вече веднажъ и му се получаваше пенсията отъ вдовицата. Подаваха се заявления по това безаконие.

¹⁾ Тоя фактъ ми се съобщи и отъ Асенъ Златевъ адвокатъ въ Ловечъ и азъ още въ началото на м-ць априлъ 1925 год., следъ като бѣхъ въ Варна, заминахъ за гара Вѣтово за да провѣра истиностъта му на самото мѣсто. Има стари хора, които още го помнятъ. Намѣрихъ и въ архивата на куртбунарското околийско управление ведомости дето се е разписвалъ за заплатата си.

— Нѣщо за Левски и предаването му.

— Много работи не помня. Знамъ отъ Никола Христовъ (Дѣдо Господъ), мой съученикъ, че на коледа билъ изпратенъ отъ баща си на лозето въ „липака“ на 5 километра по шосето за Севлиево, Левски го видѣлъ и му се скаралъ, защо е дошелъ въ празникъ на лозето. Далъ му три шумки, едната да занесе на Митко Стоянчевъ-аптекаря, а другитѣ двѣ: едната на майката да я постави въ сандѣка за здраве, а едната да даде на бащата, който да я остави въ олтаря на църквата св. Богородица, това било знакъ, че той излѣзълъ свободенъ изъ Ловечъ.

Въ комитета влизаха и тия лица: Коста Ивановъ Пушкиarovъ. Хр. Ив. Бояджиевъ, който игра „Райна княгиня“ на представлението което уреди Ангелъ Кънчевъ въ Ловечъ презъ 1872 г., Христо Кокилевъ, Янко Урумовъ, Христо Цоневъ, братъ на професоръ Беню Цоневъ, Петъръ Ивановъ Бояджиевъ, които после бѣха и съ Тодоръ Станчевъ Кирковъ.

Якимъ Шишковъ¹⁾, често канеше турцитѣ на ракж кефи и

¹⁾ Съпругата на Якимъ Шишковъ ми съобщи, че когато арестували Димитъръ Пжшковъ, мжжътъ ѝ отишълъ въ квартирата му, та изгорилъ нѣкакви скрити книжа. Презъ 1868 г. Якимъ Шишковъ билъ арестуванъ въ свръзка съ четата на х. Димитъръ и Ст. Караджата. Но следъ день пуснатъ.

то особено, когато най-много гонеха комитскитѣ хора. Той бѣше много влиятеленъ и благодарение а него пуснаха попъ Кръсто и не арестуваха други. Отъ София бѣха показали и него, бѣше се чуло че обескирали и го арестували, ала никой не смѣше да го пита, защо е тъй скоро излезълъ отъ ко̀нака. Той имаше отъ султана калжчъ, нишанъ за отличие и турцитѣ не трошеха думитѣ му¹⁾. По освобождението при първото дохождане на казацитѣ, той се опита да запази турскитѣ кжщи и семейства отъ обири, а Стоянъ Куюмджията съ про-

¹⁾ Тоя калжчъ Шишковъ далъ на Ангелъ Кжнчевъ за представянето на Райна Княгиня.

тестантина Хинко¹⁾ обираха и убиваха турцитѣ. Следъ нахлуването на ново на турски аскеръ. Стоянъ Куюмджията почна на сила да изкарва населението да работи по нивитѣ и тамъ паднаха много невинни хорица. Якимъ Шишковъ бѣше запазенъ отъ самитѣ турци, но когато братъ му Цачо Шишковъ, чиновникъ въ гурския конакъ, най-безстрашния Ловчалия, почналъ да стрѣля отъ кжщата си върху нахлуващитѣ отъ к. м. Гознишкия пжть башибозуци, които озвѣрени по-

¹⁾ Изглежда, че протестантитѣ, които минаватъ отъ време за „най-религиозни“ сж биле добре подготвени за такива дни. За протестантитѣ въ Ловечъ могатъ да се изнесатъ много факти отъ подобенъ родъ.

чнали да търсят и Якима.

Цачо съ приготвени отъ по рано десетина пушки среялъ по башибозука и убилъ 9 души. Войската, която идела по пжтя се оттегля и заема позиция, башибозука сжщо. Цачо слезалъ и взелъ отъ убититѣ пушкитѣ. Скоро рвзбрали, че Цачо е самъ. Каймаканина, които лично познавалъ Цачо и много го уважавалъ дошелъ да му са моли да не стрѣля и да се предаде, като му обѣщалъ живота. Вместо отговоръ той почналъ да стреля на ново. Башибозуцитѣ подпалили кжщата и той трѣбвало да бѣга. Помжчилъ се да премине улицата и се скрие въ бащината си кжща, която е на срѣща, но падналъ пронизанъ отъ тур-

ски куршуми и още живъ хвърхенъ въ огъня на горящата му кжща. Той умря, но спаси маса народъ. Ловчалии бѣгаха къмъ Севлиево и двучасовата разправия съ Цачо Шишковъ спаси населението. Иначе, ако не бѣше ги задържалъ, жива душа нѣмаше да се отърве. Стоянъ Куюмджиевъ избѣга сжщо за Севлиево, когато обранитѣ турци почнаха да се оплакватъ; заради него бѣха избити надъ хиляда невини хорица.

Съобщава, че Левски на малка коледа щѣлъ да бжде хванатъ въ хамбаря на Якимъ Шишкова отъ Али Чаушъ помакътъ, но благодарение предвидливостта му билъ спасенъ. Още тогава съмнѣние се хър-

ли не върху попъ Кръстю, а върху Добре Кръчмаря отъ Држстени и Пано пезевенгина, нѣщо и за вуйчата на Гечо Хъшната пошушнаха—за Хаджи Мичо. Всичко се скрои у Величка и тя каквото намислѣше го правеше. Нея повече слушаха... а знайтѣ какво е женска уста, когато се разплѣщи...

—
Михаилъ Х. Недѣлчевъ—учителъ отъ Ловечъ, ми събщи, че той помни Пано Банжора. Познава го като развратникъ, пияница, злобенъ и способенъ на всякакви низости. Разпитвалъ за сжщия Дядо Ангелъ касапина, който му заявилъ; „Да бѣха ме обѣсили както Левски, пакъ щѣхъ да твърдя, че Банжора има намѣса въ предател-

ството. Дѣдо Ангелъ му разказвалъ, че на Коледа били събрани въ кръчмата на Добре Кръчмаря; Банжора дошълъ по обѣдъ поздравилъ съ добъръ денъ, но никой не му отговорилъ на поздрава и той засраменъ и ядосанъ излезълъ, ала следъ половинъ часъ пъкъ дошълъ Али чаушъ помакътъ и съ заповеднически гласъ ги запиталъ: „Всички ли сте тука?“ Отговорилъ му нѣкой: „всички“. Той изгледалъ изпитателно посетителитѣ на кръчмата и излѣзалъ по ледванъ отъ кръчмаря Добре.

Отъ дъщерята на Добре кръчмаря, Евгеница Куюмджиева, която живѣе сега въ домътъ на Х. Недѣлчева, той узналъ, че Левски съ другари

се опиталъ да обере баща ѝ. Разбили стената, обаче, тамъ се случилъ забитъ голѣмъ гвоздей, върху когото били закачени кантаръ и сито, тѣ паднали съ ужасенъ трясъкъ. Баща ѝ станалъ и изгърмялъ съ пушката. Обираджиитѣ избѣгали.

Баща ѝ билъ много зълъ и голѣмъ скжперникъ и се грижелъ само за своитѣ интереси. Нито българитѣ, нито турцитѣ му вѣрвали.

* * *

Въ Троянъ и монастыря по обвинението, върху Иванъ Казанджиевъ че билъ предалъ 1876 г. Троянскитѣ съзаклятници се установява съ положителность неговото явно подпомагане на дѣлото. Между другото се установява, че презъ октомврий 1872 год. Пано Бон-

жора извършва въ хана на Иванъ Казанджиевъ въ Троянъ едно предателство, което подплашило доста Троянчени. Въ хана пристигналъ Аврамъ Тодоровъ учитель въ Силистра. Отивалъ си въ своя роденъ градъ Сопотъ. При обиска намѣрили между учебницитѣ му тетрадка съ бунтовнически пѣсни, това било достатчно да бжде арестуванъ и изпратенъ презъ Ловечъ за София.

Аврамъ Тодоровъ приличалъ много на Левски и той билъ воденъ съ голѣмъ салтанатъ Въ Ловечъ като минавали край манифактурната мааза на х. Мичо, тоя станалъ приближилъ се къмъ окования въ вериги нещастникъ и го заплюлъ въ лицето, псувалъ го, като му подхвърлилъ: „харсжзинъ“, ко-

нито бунтува мирната рая противъ милостивия и добъръ падишахъ. Агитъ присътствуваха на тая отвратителна сцена му благодарили съ едно: Машала бре хаджи Ефенди“.

* * *

Въ в. Независимостъ бр. 38, стр. 301 издаванъ въ Букурещъ отъ 1873 год. намърихме следната белтъжка: ¹⁾

Научаваме се изъ достоверенъ источникъ, че покойния Василь Левски е предаденъ отъ двама лобчалии. Единия изъ тяхъ по име Добре е механджия, а другиятъ по име Пано Петковъ е обявленъ чопкѣжинъ. Това извѣстие се потвърждава

¹⁾ Ние бѣхме забравили за нея и не сме я имали предъ видъ при разследванията въ Ловечъ, благодаримъ на г. Д. Страшимировъ, че ни подсети.

съ множество факти. Тукъ е помъшенъ и единъ попъ, но ние и до днесъ още не сме извѣстени до колко е голъмо неговото предателство.

* * *

Презъ 1923 год. покойния художникъ Андро срещналъ въ Букурещъ Василь Х. Пѣевъ, братовчедъ на Левски, отъ гр. Олтеница — ромжния, сега покойникъ, той искалъ да се проследи живота на Пано Петковъ, турски шпионенъ, който презъ 1872 година много често посещавалъ печатницата на Любенъ Каравеловъ. Пано се изгубилъ следъ събранието на комитетскитѣ представители къмъ края на м-ць Май. Левски на два пѣти му обръщалъ внимание, като се движили, какъ ги той следилъ. Дори, когато

отишле единъ праздниченъ день въ Олтеница Пано и тамъ се изтърсилъ, но като разбралъ, че е забѣлезанъ прѣхвърлилъ Дунава за Силистра.

Отъ сведенията, които събрахъ Пано Петковъ Бонжора не е билъ отъ Ловечъ. Дошелъ неизвѣстно отъ кжде презъ лѣтото на 1872 година и се установилъ въ Ловечъ. Нѣкой твърдатъ, че билъ помакъ отъ Севлиевскитѣ села, той носилъ басмена риза, каквато носятъ турцитѣ и помацитѣ.¹⁾

¹⁾ Това ми потвърди и г. Койнаковъ отъ Ловечъ, бившъ сѣдия живѣе въ София, Веслецъ 22. Между другото той ми събщи, че Пано Петковъ следъ освобождението ималъ крѣчма—вертапъ на Сжръ-Пазаръ въ Ловечъ до биглишкия хамбаръ. Билъ лного подозрителенъ типъ и ловчгмии отбѣгвали да общатъ съ него.

II

Нека се запомни добре, че дребнитѣ лични интереси на повечето отъ хората около Левски му пречеха да върши работата си спокойно. И преди да престѣпимъ къмъ самата сжщностъ на занимавания ни предметъ, ще трѣбва да видимъ апостола на свободата съ какви хора бѣше заобиколенъ. Нека не се забравя, че историята се гради отъ характеритѣ на участници и ржководители—създатели на събитията. И за да имаме картинна представа за известно събитие, ще трѣбва да се опознаемъ съ душевнитѣ качества на героитѣ. Когато кажемъ, че едно историческо събитие е успѣло или не, ние веднага го свързваме съ лицата застанали да напжтватъ развитието на

това събитие. Тѣхнитѣ душевни качества, принципитѣ имъ сж ржководната нишка, а тѣхната твърда или слаба воля и умъ, даватъ следствието, крайния резултатъ.

Дѣлото, което върши Левски самъ има успѣхъ, защото той е воля, една душа, самобитенъ творецъ, предвидливъ, и най-важното условие не липсва за него — той е напълно отдаденъ на самото дѣло. И отъ тукъ дѣлото успѣва, защото Левски е успѣхътъ. Съ собственото си „азъ“ той гарантира успѣхътъ, той знае винаги резултата на започнатата отъ него работа; защото се вживява съ нея, чувствува я, разбира я и умѣе да я направлява. Той самъ е работникъ, ржководителъ и изпълнителъ.

Лично той самъ за себе си не сжществува: цѣлото му сжщество е обзето отъ родината, която запълня живота му. И той иска всички, като него да се жертвуватъ за свободата на тая родина. Колко много е огорченъ като вижда, че малцина сж тия, които могатъ да служатъ съ неговата искрена чистосърдечностъ на отечество и народъ.

И той ясно излага цѣлата си душа въ едно свое писмо:

„Работата нѣма още кой да поеме, та сжмъ принуденъ още самъ да се излагамъ въ опасности да тичамъ на горе на доду. Пъкъ турцити нѣма село нито кжратъ ханица да ни са разпратили да търсятъ. Пишатъ ми писма отъ вредъ да се не излагамъ въ опасности, а не мога да гледамъ на страховитѣ ни работници които отъ страхъ заситатъ сичко и работа да стои на едно мѣсто.

Завчера като имаше една тупур-
дия въ единъ градъ, въ който бѣхъ
и азъ, предирвания, бастисвания не-
надейно по кжщата азъ дѣто бѣхъ
въ кжщата, днесъ излѣзохъ изъ
кжщи, на другия день бастисаха,
отъ видѣло до видѣло по улицитѣ
турци вардятъ за странни хора,
При такова нѣщо въ тоя градъ из-
плашватъ са сички, отъ тоя градъ¹⁾
е и Грую, който ми пиши,
защото бѣхъ излѣзалъ вече
отъ тамъ и отишалъ бѣхъ по дру-
ги страни. Пише ми да не дохож-
дамъ скоро, като преувеличава пре-
дирванията на турцитѣ, че биле тър-
сили и у тѣхъ и пр. та нѣмало мѣс-
то дѣ да слѣза. И още казалъ дѣто
бѣхъ оставилъ при насъ, тевтери и
пр. да се хвърлятъ въ заодатъ! ви-
дишъ ли работи отъ страхопъзлюв-
ци! затова още не самъ повѣрилъ
работата си другиму защото ако е
въ едно, въ друго го нѣма (ако
е решителенъ, ако ли е расждителенъ
то страхътъ му гу непуска да при-

¹⁾ Казанлъкъ.

крачи понататкъ още и въ страх-
ливъ случай развалятъ се готовитѣ
работи), а работитѣ, писма дѣто до-
хождатъ ката день трѣбва да се
разправятъ пжкъ като ма н ма,
стоятъ на едно мѣсто за дълго вре-
ме до като се завърна, а и то не е
работа.

Имаме чесни хора, но като ни биле
отъ отдавна въ тасъ работа, да се
узнаятъ съ нея, щото да могатъ
да бждатъ, пакъ нищо и по зло...
Водителитѣ на тая работа трѣбва да
се узнали до тънко човѣцитѣ, като
кой е К-въ, У-въ, Потко Стоянъ и
пр. въ какво са добри, а въ какво
не! Да знаятъ тѣхнитѣ слабости, що-
то да имъ са недава да паднатъ въ
тѣхъ и да се не увреждатъ! Да се
осждаатъ единиятъ и другиятъ безъ
да се поврѣдатъ въ работата и пр.
на такива хора дай работа, които
са расждителни, постоянни, без-
страшливи и великодушни — безъ
тия едно да липсува на водачътъ
на тая свѣта работа, то той ще я
улаинени както и дае. — Още и по
времето да нарежда и работитѣ.

Длъжноститѣ да кажа, защото мо-
жа да умра. Гледайте.“

И умрѣ той, но имаше ли по-
не единъ отъ тия, които го за-
мѣстиха поне частица отъ него-
ви качества? Не. Великитѣ хора
се раждатъ презъ вѣкове. Тѣхъ
не може да ги създава народа
всѣки день. За тѣхъ трѣбва вре-
ме, трѣбва и цѣль народъ да
подготви появяването имъ въ
свѣта, затова и тѣ оставятъ ду-
шата си като нераздѣлна часть
отъ житието на свѣта.

Следъ неговата смъртъ него-
вия близъкъ приятель Хр. Ива-
новъ Крачула отъ Търново
пише на Панайотъ Хитовъ
*„Дякона се издаде отъ сърдце,
нѣма нищо, той за себе си на-
прави, на мѣстата наместих-
ме други по добри хора, само
променихме законитѣ.“*

Като организаторъ Левски
познава всички съ които работи,
но неговото великодушие често
му прѣчи да разбере кой е
съ него и кой противъ него.
Той е въ стихийната си дейность,
когато Любенъ Каравеловъ му
испраща за помощникъ Дим.
Общия. Левски не му довѣрва
и има дълги разправи съ Ка-
равелова за него, и когато
Общия почва да не му се под-
чинява и да върши своитѣ аван-
тюри, той рѣшава да го пре-
махне да не прѣчи на дѣлото.
Общи е авантюристъ съ неиз-
вестно мѣсторождение, говори
само турски и лошо сръбски.
Хвалелъ се е много, затова
Левски пише на Каравелова,
че е слушалъ съ уста т. е.
хвалбитѣ на Общия. Двата
стълба на революционото пѣло

се сблъскватъ поради лжжитѣ на Д. Общия. Каравеловъ нагрубилъ Левски, последния за да избѣгне разрива и по тоя начинъ да срине изграденото съ толкова мъжки дѣло великодушно му прощава.

Общия успѣва да спечели хора отъ привр. правителство. Единъ отъ първитѣ негови приятели е Анастасъ п. Хитовъ отъ Плъвенъ, който търси случай да напакости на Левски, разпечатва писмата, които идатъ отъ Букурещъ чрезъ брата му Данаилъ Поповъ и адресирани за Левски и дори не се посвѣнявалъ да иска той да застане на чело като организаторъ на революционитѣ комитети. Той е зълъ и отмжстителенъ и писалъ еднажъ на Левски „не ми стѣпвай на опа-

шката, защото ще те клъвна по челото“. — Левски вмѣсто да изпълни рѣшението да бжде убитъ Анастасъ за противореволюционна дейность, великодушно му прощава, за да видимъ сжщия Анастасъ Поповъ отявлено да подържа Общия противъ Левски.

Решението да се обере орханйската поща е било дѣло на Д. Общия, Анастасъ Поповъ, Димитъръ Пжшковъ и Ив Драсовъ, Левски се противопоставя. Ив. Драсовъ, иска обира да стане за да се сдобие комитета съ пари, обаче, той е билъ твърде неопитенъ и не е можелъ да разбере истинскитѣ намѣрения на Д. Общия, Анастаса и Пжшкова.

Въ ловчанския комитетъ сж: Маринъ попъ Лукановъ, Ана-

стасъ Хитровъ, Ив. Колевъ, Цвѣтко Павловъ, попъ Кръстю, Димитъръ Пжшковъ, Ив. Драсовъ, Анастасъ Поповъ и др. Председателъ е *Маринъ П. Лукановъ*, подпредседателъ е *Цвѣтко Х. Павловъ* (това да се запомни добре) секретаръ Иванъ Драсовъ, смѣтководителъ попъ Кръстю и другитѣ членове.

Маринъ попъ Лукановъ е билъ човѣкъ съ силенъ характеръ, твърдъ и жестокъ. За своитѣ лични интереси се е грижилъ твърде много. Той въ отсъствието на Левски приема пари и издава квитанции. Скрытъ и мнителенъ, той самъ подготвя да бжде подкрепенъ Д. Общия по обира на орханийската поща и по тоя начинъ въ разправиитѣ на дветѣ течения да извлече изгоди за себе си.

Той дори инсунира противъ подпредседателя Цвѣтко Х. Павловъ, който е ималъ службата за закупване на оржжие, и се мжчи да го скара съ троянския комитетъ и до нѣкжде успѣва. Най-добре негова характеръ изпжква следъ освобождението, когато заема длъжността кметъ на града. Той не се стѣснява да заяви, че тоя народъ, когото сж освободили ще трѣбва да имъ плаща. При събиране на общинскитѣ даждия е жестокъ и неумолимъ. Цѣлия градъ пици отъ него, и когато стария и общо почитанъ Якимъ Шишковъ се застжпва за тоя народъ, той рѣзко му извиква: „Не се мѣси въ моитѣ работи. Нека пицатъ. На една махала стига по една харания да се ператъ и си варятъ ка-

Като окръженъ управителъ съ своя тероръ предизвиква Якимъ Шишкова да се оплаква лично на Стефанъ Стамболовъ, но и това не помага.

Д. Пжшковъ е сжщия твърдъ и непоколебимъ характеръ, за него общитъ интереси иматъ значение дотолкова, доколкото ще може да подсигури своитъ. Не обича охотно да разправя за това минало. За да се не отнеме славата имъ, че сж били членове на привременното правителство, той не признава никого освенъ себе си и Маринъ П. Лукановъ. За Цвѣтко Павловъ, който е подпредседателъ на комитета и едно отъ най-довѣренитъ лица на Левски и Ангелъ Кжнчевъ, той казва, че билъ обикновенъ членъ и

не се мѣсилъ въ работитъ на комитета. Обаче, отъ публикуванитъ писма въ книгата на Г. Марковски „Спомени и очерки изъ българскитъ революционни движения“ и отъ приложенитъ факсимилета на неизвестни до сега писма, се вижда, че Цвѣтко Павловичъ е ималъ малко повече право да се гордѣе, че е билъ нѣщо въ комитета. Г. Пжшковъ, билъ писаръ и после съдружникъ въ кръчмата на голѣмия родолюбецъ отъ това време Якимъ Шишковъ, който подпомага дѣлото съ своитъ съвети, пари и широки връзки. Шишковъ билъ лично познатъ на Раковски, Априлова, Палаузова и чрезъ търговията си въ Ромжния, Австрия, Русия и Сърбия

подпомага дѣлото имъ. Пъшковъ следъ освобождението използва нашироко своето качество на председател на постоянната комисия, закупва чужди имоти на неумовѣрно низки цени и по тоя начинъ извиква умразата и незадоволството на цѣлия ловченски край. Него най-добре го характеризира прощението на селяни отъ селата Зълковъ и Сотево до председателя на Окр. Сждъ. Това прошение е помѣстино въ попъ Кръстювия трѣбникъ¹⁾ подъ заглавие:

¹⁾ Попъ Кръстюва трѣбникъ се намира въ народната библиотека — архива на възражданието записанъ подъ № 4693. —

Дописка отъ Ловечъ 1879 Ноемврий 26

ХУБАВЫЙТЪ ДИКИСАНЪ!

Г. Прѣдсѣдателю!

Покорнитѣ ваши жители отъ с. Зълково и Сотюво, Ловч. Окр. заявявами съ настоящето си че, прѣди нѣколко дни ся призовахми отъ прѣдсѣдателя на Ловч. Окр. Съвѣтъ Г. Д. Пъшковъ, въ кжщата му, който между другитѣ убѣжденія ни прѣдстави и едно готово написано свидѣтелство за да потвърдимъ за осигоряваніе на недвижимитѣ имоти на Исмаилаа х. Мустафовъ отъ Ловечъ, (отъ което свидѣтелство имаше и копіе на ржка) които имоти сж въ нашето землище; то ни, безъ дозволеніето на селянетѣ, като не можемъ да подпишемъ, му отказахми.

—Послѣ нѣкои день повторително ни призова, въ Съвѣтътъ и ны убѣждава, на което ніе пакъ отказахми; явихме му че, ніе като прѣдставихми дѣлото на селянитѣ тѣ ни не позволяватъ да потвър-

димъ, защото притяжаніята за които ни каратъ да потвърдимъ, не сж неговата собвеность сичкитѣ, нъ сж завладени насилственно отъ земитѣ на селата ни и, той като самъ бѣше тапжджія тапия — крепостенъ актъ.) располагаше ся както си щѣше и, волею и неволею насила завладѣваше нѣкому было нива, или ливада, която му ся угодеше и издаваше си самъ тапитѣ. — Въ туй врѣме той (прѣдседательтъ) слѣдъ дълги размишленія ни испрати да си идемъ, като ни заповѣда, подири два дни, съ нѣколко отъ селскитѣ първенци, пакъ да дойдемъ. — Спорѣдъ заповѣдта му като додохме и третъ пжть, заведе ны въ стаята на комисията, въ която бѣха П. К. Рогозаровъ и Мустафа Сафетовъ — братъ на помянжтый Исмаила — и чрѣзъ разни заплашванія и заканванія насилиха ны да потвърдимъ което отъ страхъ и потвърдихми. — Понеже като си отидохме въ село и извѣстиха селянетѣ за това, тій противъ насъ отправиха съ разни заканвания, и ній като не можимъ да живѣемъ

между тѣхъ да ны хокатъ и навѣкватъ, протестирами противъ насилственно подписанитѣ си подписи, като най-покорно молимъ Окр. Сждъ, ако е възможно, да заповѣда спорѣдъ законитѣ да се разглѣда дѣлото на принудителнитѣ ни подписи.

Въ сжщо врѣме молимъ и Г. Пжшкова да ни яви, членъ ли е отъ комисията и, на какво основаніе ни кара насилственно да потвърдимъ горѣказаното свидѣтелство; сжщо и Г. Рогозаровъ защо постжпи противъ правилата и указътъ на Н. Свѣтлость и приема насила подписани свидѣтелства, потвърдени отъ страхъ прѣдъ очитѣ му и взема участіе въ заплашваніята върху ны. значи че тукъ има нѣщо.

Подписали: Колю Петровъ, Иванчо Данчовъ, Гжно Иоцовъ, Качо Богоевъ, Сжби Стояновъ, Никола Пѣювъ и печататъ на Зълковскій и Сотювскій кметове.

Непосредствено следъ заявлението п. Кръстю прави следната бележка:

— Това ако не е доказателство прѣдъ вѣшата власть за беззаконитѣ постѣпки на нашитѣ родолюбиви управители нарѣчени, и тя, т. е. вѣшата власть, ако поглѣдне такѣва работи съ половинѣ око, или гѣ слуша съ половинѣ ухо, то сж разбира, че, тя дава сила на кривата адвокація, като спорѣдъ сжщата человекѣщина, не е другѣ, нѣ-занаятъ на хора, които ся хранатѣ само отъ потѣта на невиннитѣ хора, а не работа, която да дава сила на законитѣ. А въ такова слѣдованіе тѣжко и горко на тія, които чакатѣ управлѣніе (истинско управлѣніе) отъ такова власть

(Вижъ стр. 155).

Попѣ Кръстю е ловчалия, завършилъ Бѣлградската семинария, около 1862 година, познавалъ се лично съ Раковски и съ Левски. Взелъ живо участие въ църковнитѣ борби противъ грѣцкитѣ владици и лично противъ Илариона Ловчански, (дѣдо Ловчу). Въ цър-

Седнали: Емануилъ Лазаровъ, учит., Попѣ Кръстю и Мачуанъ, първенецѣ.
Прави: Янко Павловъ, Даскалогѣ и Н. Ковачевъ, учителъ —
Борци противъ грѣцкитѣ владици.

Седнали: Емануилъ Лазаровъ, учит., Попъ Кръстю и Мачуганъ, първенецъ.
Прави: Янко Павловъ, Даскаловъ и Н. Ковачевъ, учителъ —
Борци противъ гръцкитѣ владици.

квата отъ амвона 1869 година държалъ пламена рѣчь противъ грѣцкитѣ владици и Илариона въ негово присѣтсвие. Левски щомъ пристига въ Ловечъ първата му работа е да се срещне съ стария си познайникъ попъ Кръстю, които се отзовава на бунтовническия му повикъ. Той е билъ противъ терора и обиритѣ съ убийства.

Едничекъ попа поддържалъ Левски, когато не давалъ съгласието си за обира на орханйската поща. Попътъ се противопоставялъ и на тъкмения обиръ въ Денчо Халачина, защото се опасявалъ да не пострада дѣлото. Попъ Кръстю е и поетъ, писателъ; печаталъ подъ ръководството на Раковски книга въ Букурещъ, но не е достигнала до насъ. Отъ него е ос-

таналъ единъ трѣбникъ отъ 156 страници споредъ Дръ Стояновъ¹⁾, а сега сж 154. Има улики, че два листа сж отрѣзани, това констатирахме съ заведующи архива г. Василевъ. Въ Ловечъ ми се каза, че преди години Д. Пжшковъ търсилъ тоя трѣбникъ и азъ предполагамъ, не, но съмъ и увѣренъ, че по негово настояване е отрѣзанъ листа съ 155 и 156 страници, защото на 144 страница следъ приключване на статията си „Дикисанъ“ е писано „вижъ стр 155“, а посочва ни тая страница, за да видимъ, колко още беззакония е вършилъ Пжшковъ. Тоя трѣбникъ приготвямъ за печатъ, той трѣбва да се чете отъ всички. Въ трѣбника е записана и

¹⁾ Градътъ Ловечъ стр. 49

и статията „Паметникътъ на Священнодіакона Игнатія Левскы (дописка)“, която служи за „неопровержимо“ доказателство за самопризнанието на попъ Кръстю.

Ето и самата статия:

**ПАМЕТНИКЪТЪ НА СВЯЩЕННО-
ДІАКОНА ИГНАТІЯ ЛЪВСКИ**

(Дописка)

Подъ тоя надсловъ въ 2-ры брой на вѣстн. „Славянинъ“ отъ тая година, ся излага единъ членъ, който, между другото, говори, че священнодіаконътъ былъ издаденъ отъ попъ Кръстя изъ Ловичъ и, уловенъ закаранъ въ София и пр.

Врѣме ся минува отъ както е обнародванъ тоя членъ и читателитѣ му, като виждатъ замълчаніето попъ Кръстюво срѣщу това, не сж избѣгнали отъ да си съставатъ мнѣніе за пълна истина на това, което е обнародвано.

Попъ Кръстю не е ся замълчалъ, нито приема да замълчи да не отговори на клеветитѣ на такива подли хора, които подъ булото на патриотизмътъ и родолюбіето вършатъ; и, за да ся прѣпоржчатъ прѣдъ народа като народни труженци, та да могатъ да си играйтъ съ проститѣ хора както си щжтъ, изваждатъ срѣщу другитѣ такива клевети, които да помогнжтъ на злитѣ имъ намѣренія. Той е още тогава написалъ отговорътъ си на това, нъ, по погрѣшка, като го пратилъ на вѣстн. „Марица“ за обнародваніе останаль необнародванъ до сега. Тѣй попъ Кръстю приема повторително да отговори на тия велики труженіци въ народното движеніе, които сж съставили рѣченый членъ, не за друго, а само за да искатъ да покажатъ прѣдъ свѣта, че тии, а не други, сж причината за освобожденіето ни, та съ това да могатъ да ся прѣпоржчатъ за по голѣми постове и да ся разполагатъ, покрай огромнитѣ заплати, които по неразборъ имъ сж даватъ, нъ даже и съ правото на

иротинята, която ужъ управляватъ като родолюбци. — А за да бжде по-ясенъ отговорътъ п. Кръстю вижда на нужно да го разчлени по обшир-ю и, ето какво казва той за това.

Най напредъ казва че, такъвзи священнодіаконъ, съ таково име, въ кивота си не е виждалъ, нито го знае, а познава добръ священнодіаконъ Паисія, който гніе не въ София, а въ Орханіе, убитъ на права Бога отъ ржцѣтъ на несмысленнитѣ наши народни двигатели. Да не сж тѣхна милость побъркали името и мѣстото?! — Знае още, казва п. Кръстю и незинното младо момче, убито по-рѣдъ пладнѣ въ Ловичъ (въ Дѣнювата кжща) отъ несмыслена ржка на което кръвьта и днесъ вика за отмъщеніе.

Уловенъ край Ловичъ и закаранъ въ Софія, п. Кръстю не знае никакъвъ діаконъ, а знае Василія Львски и казва че, не е той причина на *главяніето му, нъ причина сж самипль тія, които клеветжтъ ньго.*¹⁾

1) Курсива нашъ.

Които ся гордѣжтъ съ онова прѣдъ проститѣ хора, което не сж заслужили а потулятъ това, което сж извършили. — Нъ, каквото имъ бѣше чиста и разумно вършена работа, тѣй іж и доизкарахж. — А чудното е, дѣто тѣи при всичко това, прѣхласнати отъ гордостѣта си, дѣйстви-телно мислятъ, че сж извършили голѣмо дѣло; даже и дързноватъ да казватъ, че тѣи, а не велика Росія, сж извършили дѣлото, и съ това като дважди канени замѣстихж ся на постове, сжщо като онзи добъръ робъ, комуто рѣкъль господарѣтъ „влѣзни въ радостѣта на господаря си“. — Нъ, п. Кръстю като знае добръ тжзи работа, уприличава іж на слѣдующата приказка:

„Лѣвътъ — царѣтъ звѣрски —
еднжжъ ся накани
Да иди въ гората лова да си хвани,
И, цѣльта си по-добръ за да сполучи,
За добро намѣри да не води кучи,
Нъ поведе с'себе си едно животно,
Коего да кажж — не ще да ѣ
срамотно:
Това, дѣто носи на гърба с'товаре,

А името му ако искать — *магаре* —
Той го не поведе нѣщо за прилика,
Нѣ защото може високо да выка;
Животнитѣ то с'гласа си да

пропжда,
А лѣва въ засѣда само да ги
хваща. —

Магарито е вездѣ въ гората выкадо,
Сички животни съ гласа си дигадо :
Отъ нѣговый ревъ ся сичко по-

плашило,
Мислили сж, Богъ знай какво е
страшило.

Лѣвътъ е докачвалъ и рѣдомъ е
хващаль,

Безъ да ся е нѣгдѣ на далечъ
поклащаль.

Работа се свърши, лѣвътъ си
почива,

Ето и магарето къ него отива.
То ся по наблизо до лѣва при-

влѣкло —
Види ловъ грамада и гордо му
рѣкло :

„Познавашъ ли сега, о мой
господине,

„Че сичко това е само отъ мене?“

„Да те не познавамъ, о грозото
наша“.
Рѣкъль лѣвътъ „и азъ щѣхъ да се
уплашж“.

И тѣй попъ Кръстю повторително
казва, че не той, нѣ ти самитѣ, т. е.
Ловчанскитѣ труженци сж были из-
дадницитѣ, защото п. Кръстю ако
да бѣше такъвъ, той можаше на
врѣмето да издаде работата, когато
не само Лѣвски, не само тѣхна
милость, но и мнозина отъ народа
имаше да пострадатъ. Какъ тогава
той не бѣше издадникъ, а стана та-
къвъ само за единъ Лѣвски и то
тогава, когато се обра хазната и ся
изловихж толкова съучастници, кои-
то ся изказахж единъ други? Защо,
каты ся хванахж тѣхна милость изъ
Ловичъ и ся откарахж въ София, и
телеграфатъ пристигна за п Кръстя?
Отъ дѣ знаеше правителството че и
той е въ работа-та? Кой убади на
правителството че п. Кръстю знае
всичкитѣ участници въ Ловичъ по-
име, както и Лѣвски дѣ ся той на-
мира? Кой стана причина да уло-
вжтъ п. Кръстя и съ звѣрски начинъ

да го принуждаватъ да убади сичко.
— Ако помянжитѣ труженци съ едно заплашваніе изказаха единъ други толкова души, още и невинни хора смѣсихъ въ тѣзи работа, то съ какво право и съ каква чиста съвѣсть наричатъ другиго издадникъ? Тѣй като бѣхъ чисти и мждри хора и като знаяхъ разумно да вършатъ работата си, защо вършихъ такива глупости и варварства, та доведоха работата до тамъ? Кой и защо уби діаконъ Паисія, когато той бѣше невиненъ човѣкъ и който и при издѣхваніето си не изказа убійцитѣ ако ѝ да гы знаеше кои сж? Кой и защо уби невинното младо момче въ Ловичъ (въ Денчовата кжща) и защо отиде тамъ? Народъ ли да събужда, или кжща да обира и хора да убива — Всичкитѣ тѣзи глупости докарахъ работата до тамъ, спорѣдъ Евангеліето. „имже мѣраго мѣрите возмѣрится вамъ“. Ако тѣзи народодвигатели ся наемаха да събудятъ народа на въстаніе то, съ обирание кжща и хазни, и съ убиване не-

винни хора ли трѣбваше да бжди? или тѣи мѣслехъ че съ това щжтъ можатъ да набаватъ потрѣбнитѣ на въстаніето? Това може и едно малко дѣте да разбере че е глупость или пжкъ, че подъ булото на народно движеніе, ся криеше нѣщо частно интересно, което е и очевидно — благодарение на кжсогледството и глупавщината на тогавашното правителство, което не можеше да отличи бѣлото отъ чѣрното, нъ го разбираше все едно. — Разумныйтъ човѣкъ може да нарѣче народно движеніе, само онія дързновенни юнаци, като Х. Димитра, Ботя, Панаіота и др., които гы послѣдвахъ и излизахъ да ся биждтъ съ тиранското правителство и изгыснахъ за отечеството си, както и толкова братя въ Тракія, а не такивато съмнителни потайности, които ся вършеха по явна посока къмъ съсипателни слѣдствія. — Щжтъ кажатъ че така ако не станеше, другояче не можеше да стане. Да, нъ тогава невиннитѣ хора каква грѣшка имахъ и ако и тѣй, нъ

тогава съ какво оправданіе другиго наричатъ издадникъ?

Такивато глупави работи имахж и такъвъ край и тоя край щеше да бжде по дибелъ, ако п. Кръстю не постжпи нѣкакъ разумно, като виде че по други начинъ не ще може да ся погаси налѣжащій пожаръ и съ единъ искусственъ начинъ да убѣди правителството че не сществува такава нѣщо, което ся дири отъ Софія споредъ доказваніето на Софійскитѣ затворници, т. е. въ Ловичъ каква работа има и кои и колко сж участницитѣ. — Ако п. Кръстю бѣше такъвъ за каквото ти мислехж дали тогава не можеше той да изкаже толкова работи и да увлѣче въ примка толкова души, спорѣдъ както ѱ карахж тѣхна милость? —

Да, ти като го подозрѣвахж, и той имъ глѣдаше умътъ и си мълчеше, мислѣха че той нищо не знаеше отъ работата, и като бѣхж глупаво увѣрени въ това, ти споредъ сществующіятъ тогава уставъ опрѣдѣлили бѣхж и да ся убіе попъ

Кръстя като прѣдатель. Нж както имъ бѣхж сичкитѣ работи глупави тѣй и тогава глупаво постжпихж, като опрѣдѣлили за убиването му, одного ничтожнаго пияница, когато п. Кръстю минутно можеше да го изпрати обрѣснатъ отъ тамъ, дѣто бѣше отишелъ да брѣсне акоискаше. П. Кръстю и това прѣглътна, като виждаше явно че Богъ пази правитѣ отъ погублѣніе*).

Отъ сичко това тѣхна милость не бѣхж разумни да разбератъ, че п. Кръстю не е таквъзъ каквото го ти мислехж. — Въ врѣме на Тракійското вѣстаніе всѣки знае че правителството бѣше на щрекъ и, глѣдаше само да му се внуши нѣщо и тогава пакъ дали не можеше п. Кръстю да убади нѣщо? Или той нищо не знаеше, ако и да ся пазехж ти отъ нѣго. Белки той не знаеше, попъ Гордю кждѣ и защо ходи съ другаря си: или Г. Глупчо

*) П. Кръстю е извѣстенъ че, ти и сега сж на мнѣніе да извършатъ занаята си, нѣ той не туря това въ умътъ си като знае лично пріятелитѣ си, и оставя отъ послѣ да ся разправя съ тѣхъ за това.

кжде шеташе...? Нъ, то ся види че ти ся потрудиж самички да прѣдварятъ да ся искажатъ единъ други както въ Софійското приключение и да направятъ да ги влачатъ насамъ нататкъ.

Хей, господиновци! Шарлатанитѣ ви не минуватъ прѣдъ дѣда ви попа, защото той не е гозничански попъ. Той отбира до нѣйдѣ чърното отъ бѣлото и, той знае че, пършеніето ви е много голѣмо, а работата ви нищо. Вые на врѣмето съ голи ржцѣ ся каняхте да ся біете съ неприятеля, като ся обѣщавате да пожъртвувате сичко, а въ послѣдно врѣме шарлатаніята ви излѣзе на лице, защото когато велика Россія кръвъ проливаше зарадъ насъ, вие слѣдъ гърбътъ ѝ тичахте по плячки, по грабежи и спекулаціи, като продавахме едно пърче хлѣбъ за 1—2 фр. и то на оногова утруденаго рускаго солдатаина който върви напрѣдъ съ пушка въ ржка и тѣгли най-голѣми трудности, за да ны освобождава! — Кажете ми кой отъ васъ взе участіе въ битката

тогава, когато сичко имахте, и пушки, и топови, и пари безъ да имахте нужда хазни да разбивате и кжщи да обирате? Отидохж, наистина, и взехж участіе нѣкои Българчета нъ кои? Вие тикнахте други да отидатъ да сябіжтъ, да страдатъ и да гинатъ; отъ които днесъ живи останитѣ прѣзирате да ся скитатъ голи и боси, а вие като ся бояхте да не би новоосвободено ни отечество да остане безъ управители държахте ся за такива и, още ся не освободило едно мѣсто или градъ вие ся събирахте на тумби задъ гърбътъ на освободителитѣ Руси и правяхте съвещаніе за кой какъвъ постъ ще замѣсти въ управлѣніето като ся превземе това, или онова мѣсто.

Сега назлж, назлж ся гордѣйте съ постове и заплати, нъ я ми кажете, съ какъвъ подвигъ придобыхте тѣя постове и заплати? Нъ простацитѣ можете да докажете сѣкакъ, какъ сте ги придобили, нъ кажете молимъ и на насъ които знаемъ всичко до колко струвате и

до колко сте извършали. — Кажете ни по-напрѣдъ, на спорти прѣдишното ви обѣщаваніе, че ще пожъртвувате и животъ и имотъ, и сичко за освобожденіето на отечеството ни, дѣ остана то? Кажете ни, дѣ остана самоотвърженіето ви и родолюбіето ви? Кажете ни, дѣ остана желаніето ви, да видите добръ урѣдени народнитѣ ни училища и истинско священство. Кажете ни, дѣ остана желаніето ви, да ся урѣдѣтъ чърквитѣ; желаніето ви, да ся прѣзрѣ чорбаджійството и своеволията, да ся урѣди источникъ за помаганѣ на бѣднитѣ; да ся отвори касса, която да поддържа инвалидитѣ на учителството и священството да ся подкрепи земледѣліето и скотовѣдството; да ся турѣтъ въ добъръ редъ занаятитѣ и търговіята да ся улучшатъ четалищата; да ся състѣватъ дружества на разни благотворни прѣдпріятія и пр. и пр. Кажете ни, сичко това дѣ остана и какво стана?... Ако вие не сте въ възможность да ни го кажете, то не не ще ся освѣнимъ да го разправимъ на васъ.

Като родолюбиви труженци за освобожденіето на отечеството ни, вие въ часѣтъ на освобожденіето му ся заловихте да покажете дѣломъ онова, за което ся напрѣдъ сичахте, обѣщавахте, пършехте, кряскахте и наговаряхте. На мѣсто самоотвърженіето и родолюбіето си, което си принисвахте, вие тичахте слѣдъ освободителитѣ Руси, не съ пушка въ ржка срѣщу неприятеля. нѣ въ разни стоки, да гы продавате на освободителитѣ на двойна и тройна цѣна за да печалите още отъ гърба имъ. На мѣсто да жертвувате животъ и имотъ въ тоя случай, вие тичахте по плячки и по грабежи безъ да мислехте на това за сътината*). Срѣщу желанието и обѣ-

*) Съ първо завръщаніе Х. Станчо отъ Тетевене като извѣстенъ по Софійско приключеніе патриотъ, долови ся до управленіето въ Тетевене и въ малко врѣме докато да го усѣти населеніето, уграби и убра свѣтътъ, работи, за да си покаже родолюбіето. Гавриилъ Генчовъ отъ Орханіе, побѣгна отъ опълченіето и дойде въ Орахние дѣто и сънь го не улавяше отъ ходене по плячка и по грабежи. Тодоръ Пѣевъ отъ

щанието ви, да видите нарѣдени училища и священство, вие съ първо замѣщаніе на управитѣлнитѣ постове, прѣзрѣхте и училища, и священство, и чърква, и вѣра и ся потрудихте само за онова, която да вы прикрѣпя на постоветѣ и да посрѣща частнитѣ ви интереси. — Кой е този, който ще отрече че днешнитѣ училища и чъркви не сж въ много по лошо състояніе, отъ

Етрополь, когото простацитѣ много възхвалявахъ за добъръ и дѣятеленъ патриотъ, патриотизмътъ си и дѣятелността си въ това показа, дѣто-вършеше въ Ловичъ разни търгови мжжки и женски; особно въ чорбаджійсквото си управление като бившии окр. прѣдсѣдатель и като настоящи окр. началникъ. А наистина Ловчанскитѣ подвижници като имъ сж падна властта въ ржцѣтѣ въ Ловичъ испонапѣлнихъ си домоветѣ съ материално родолюбіе; съ патриотизмъ на недвижими имоти; съ доброжелателство отъ кжшни украшения; съ самоотверженіе отъ свѣтликави полове и нови неистрити рубли и пр. — Тѣй трѣбва човѣкъ да е, дѣятеленъ и вреденъ. Видите ли какъ помага родолюбіето на човѣка, който го има? Въ двѣ години отгорѣ, безъ капиталъ и безъ трудъ, дава на човѣка да има всичко, и капиталъ, и недвижими имоти и чарди и хергелета и салтамати, даже и лично уваженіе.

колкото въ миналото врѣме? — Като сте на чело, на власть, обърнахте ли ся до днесъ да ся погрижите за чърква и училище? — На мѣсто желаніето ви: да умржтъ чорбаджійството и своеволията, можете ли да отрѣчете вие сами, че сте по дърти чорбаджии и изедници и кажете ни, въ какво състои разницата ви отъ бившитѣ чорбаджии? — На мѣсто да ся погрижите за издарваніе ни источници за подкрѣпяніе бѣднитѣ, кажете ни: какво направихте до сега въ това отношение? — На мѣсто да се потрудите за отваряне каса да подържате инвалиднитѣ училищни и чърковни, освѣнъ дѣто това ни на умъ си не сте тургали за да подкрѣпитѣ каприцитѣ си не трудихте ли ся да унижите нѣкои по-достойни учители за да подкрѣпите шарлатанитѣ; не трудихте ли ся и не трудите ли ся да поддържате нѣкои безквасни священици, за да побѣдите онія, които сами знаете какви сж и да побъркате чърквитѣ? — На мѣсто да подкрѣпите и помогнете на земледѣліето и скотовѣдството, какво

ся погрижите за това? — На мѣсто да поддържитѣ читалищата и дружествата, дѣ ви читалища и дружества на днѣшно врѣме? Погрижи ли ся, помисли ли нѣкои отъ васъ за това, които полагахте душу свою за овцы?

При тѣзи явни шарлатаніи, нашитѣ подвижници безъ да гы е срамъ, ако не отъ хората поне отъ съвѣстята имъ и безъ да помислятъ че кога да е правото ще излѣзе на лице, позволяватъ си още да говорятъ тукъ тамъ (между проститѣ хора, разбира се, за да потвърдятъ шарлатанитѣ си) че, у п. Кръстя имало не знамъ колко хиляди гроша комитетски пари, които останали тогава у него. Чудно е, защо не обнародвахъ и това, нъ то ся види ти като виждатъ че прилича да излѣзе наопъко не ся рѣшаватъ да го обнародватъ, а само дѣто имъ уйдисва го говорятъ.

Както за това, тѣй и за много други работи има ний още да говоримъ нъ за сега спирами, за да си починемъ.

Ловичъ 1879 Ноемврий 29.

Другитѣ лица отъ комитета нѣматъ значение за насъ, понеже тѣхната дейность нѣма нищо общо съ предмета, който разглеждаме, разбира се, ние нѣма да забравимъ да споменемъ и за Величка Хашнова, сестра на Маринъ П. Лукановъ, която взима живо участие въ комитетскитѣ работи и крие въ домътъ си Левски. Тя е едничкия източникъ, отъ когото черпятъ [сведение за попъ Кръстевото предателство. Тя е затворена отъ турцитѣ въ домътъ на попъ Кръстю преди заловянето на Левски и преди изпращането на Маринъ П. Лукановъ и Д. Пъшковъ въ София. Напуснала поповия домъ около 16 ноември, по което време приблизително сж били пристигнали въ София Пъшковъ и

Лукановъ. Величка Хашнова ходила въ София по заявлението на Д. Пжшковъ преди Никулденъ, скоро следъ коледни заговѣзни и наскоро следъ пушането на попъ Кръстю. Значи преди идването на Левски въ Ловечъ.

* * *

Нека се запомни и това обстоятелство. Революционитѣ работници сж се дѣлили на три—едни, които сж били приближени на Левски и той имъ е довѣрявалъ; втори, които сж знаели за работата на комитета и трети, които сж само членували, т. е. били сж посвѣтени, но си оставатъ оглашени. Съгласно наредбата членовѣтѣ не сж знаели кой участва въ комитета. Това непознаване единъ другиго ми дава прово да мисля,

че известни лица сж могли да злоупотрѣбятъ съ довѣрието не само на членовѣтѣ, а и съ това на самия Левски. Следъ залавянето на Лукановъ и Д. Пжшковъ, фактически председателъ остава на законно основание подпредседателя Цвѣтко Х. Павловъ, който сжщо е довѣрено лице на Левски, обаче, това малцина знаятъ, а ние имаме доказателства които даваме. Ето и едно неизвестно негово писмо което даваме факсимилроно въ края на книгата си.

1871 Ноевры 26 Ловечъ.

Г-нѣ. Б. В.

Въ Троянъ

Съ настоящето-си писамце ¹⁾ ида давы обявж за писмата вы приди-

¹⁾ Това писмо отъ Цвѣтко Х. Павловъ е отправено до Василь Бочевъ въ Троянъ. Интересното е защото отъ него узнаваме че презъ 1871 г. Ц. Павловъ е подпре-

шны и за приносящите въ хора, туку ричи чѣ настанахмы дотолкъсь Благодарны, вижти причината коя е Идинъ доде казува имашъ писмо отъ василя амж гу загубихъ и имаше писану сѣкакво нибешѣ каза чисто писмо. Следъ неколку врѣме доде давами писмо-то скришумъ какту минува тукугу мушна въ ржкатамы. Другу минува Траслака, тоі има пѣкъ пита приели отъ негова милость писмо, Сига вижъ работата какваи то

седатель на прѣвременото правителство въ Ловечъ, до сега това му качество не е било изтъкнато отъ никого. Г. Д. Пѣшковъ живъ още въ Ловечъ, казваше ми, че Цвѣтко билъ само обикновенъ членъ. Писмата запазени отъ него ни даватъ да разберемъ неговата пѣрвенствующа роль, което е игралъ. Намъ се вижда чудно, защо Пѣшковъ избѣгва да говори за него като деенъ членъ на Комитета и доврѣно лице на Левски. Василь Бочевъ още живъ въ Троянъ, казва че въпросното недоразумение било произлѣзло отъ съобщението на Маринъ П. Лукановъ, че револверитѣ ще струватъ по 3 рубли, а тѣ сж биле купвани по три турски меджидии, което значи 6 руски рубли.

Това писмо дѣлжимъ на видния столиченъ лѣкаръ г. др. Хр. Стойчевъ, ул. Веслецъ 22.

когаше і тѣи ни трѣбова хичъ писмото сж разбрахмы сички съ едно писмо каза висж веднѣшъ и дващъ умну та умну, рабутатавы отива на пропастені аку мислиши дамж придадеты въ рацети на неприятелятьмы да мж обесать, то другу . . . ни мога никакъ да вы разумея мислитъ ни знамъ азъ ли нисжмъ вѣренъ. Тосж е казалу както на менъ ты и на ваша милость съ една думж да бждимъ верны и не неверены нѣма ни сж говоры заманъ пишишь ми за револверать чи билъ, вчупенъ идинятъ, Трѣба да гу върнишь да ти дадемъ други нѣй ниискамы да рачити (арчите) пари следъ нѣгу да ватичи парити както и нѣи за здравы. Пакъ ми пишисъ за цена чиси срещалъ въ миналѣти писма чи биле по 3. вра : а сѣги по 3 ту: (турски медт.) тогава сж каза що-ту ща паднатъ, тѣй кога зимахмы пари на фидж и похарчихми толкусь. Пари следъ тѣхъ тогасъ трѣба да сж земать тѣсь цена, и можи да сж трудимъ за останалѣти круш . . . (уми) да носж принисжтъ безъ масравъ и дани ходатъ отъ насъ

хора за пренасяны. То е вече наши гаиале тови пакъ ща видѣти акущтъ ваши а ги зематъ, съ благодареніе безъ дамислатъ, толкусь молкусь да си николѣбятъ умя многу многу. Що-ту мж многу ограничавашъ туку щотусж и наши тьсь ценж зати, и аку даискамъ да лжжа за нѣщу да бжда проклетъ *Въ името Българско* † Давамъ ви за овереніе знакъ, нема вече какъ дависж оверж и тѣи думахъ и тѣи писахъ. Безъ да има нѣкоі и злоупотребеніе помежду. Уверявамъ ви братски ане варварски, казахавы чи въ рабутатани нѣма лажж а ви и низнамъ какъ мислите, віма оцинихти.

въ писмотоси за лажець, тѣи катугу поднесухъ на Централниятъ Комитетъ. тѣи и на Председателятъ кажи въ обще на сичкото сабрание отъ горе пита менъ. Тукъ има казватъ, злоупотребеніе помеждуви. Тогасъ дакатъ да имъ расправж кѹе отъ каквое и какъ е едно по едно. Та ази зная, туи многу ща висж моля баіо да ни мислишъ за криву което ви сж пиши или говори, другу

вижти коіито ще да земи коіито не даіитиги, и на другити парити прате-ти. ценатае 3. ту. ми: (турски меджидии) по съ 100 круш: но 50-хъ, после когату пристигнатъ отъ Долу. Ща висж испратятъ и тѣ. Сига аку питати за нову вехту додохаси И: Т:¹⁾ но удие. идинятъ на рухчукъ а други на Плевенъ нѣ ставалу заседание отъ каксж душле щотс ни ту денѣя биваха тукъ, утидохами каза Главниятъ²⁾ да си оправятъ тескеретата щоту има да излези отъ единъ манасти (рѣ) множество количество пари. И нѣма многу многу. дасж явятъ отъ ващи хора тѣи безъ нищу отъ предетѣи щотови ви нехаресувамъ постжпкитѣ какту стжпати. Тѣи не саму азъ но и други отъ наши поопитали ги отъ малку малку, віи нѣма да мислити многу многу нема да си губити умж насамъ нататакъ. вамъ ща ви доди человекъ коіи ща ви оправи пѣтятъ на кадѣи тогасъ ща е и за васъ по-дубре. стъ негу щасж припитавати за сичку и тоіи

1) Иванъ Драгевъ и Тома Хитровъ.
2) Левски.

ща знаи сичку. какще и какво да прави ти, многу азъ висж моля. сърдечну братко да внимавати дубре въ рабутатаси щото моитиу гаиле вече і на врахъ ваша милось. Молявѣи позбирваитисж сигизъ тогисъ тасж по саветуваити помеждуси идинъ други. щотое за васъ по дубре. умну умну.

Оставѣмъ. въ сегда вашъ под-председатель.

П... Ц...

Виждаме че Цветко х. Павловъ е едничкия, който се разпорежда съ покупката на оржжие и барутъ. Негова животъ и характеръ малцина познаватъ. Той е минавалъ за скроменъ и тихъ работникъ, който е погълнатъ всецѣло съ идеята за освобождението на Българския народъ. Него сж познавали не само Троянския комитетъ, а и други комитети.

Левски е билъ недоволенъ отъ него, защото забавилъ доставката на револвери, барутъ и куршуми за кочмаларския¹⁾ и мраченишки комитети. Това недоволство е било изявено при срѣщата на Видулъ. Кацевъ, които занесълъ въ Ловечъ пари после ходилъ за оржжието, което не било доставено. Видулъ се срѣщналъ съ Дякона въ кжщата на Ана Ив. Попова въ Сопотъ.

* * *

Следъ тия встѣпителни бележки нека навлѣземъ въ същността на въпроса, или по добре, нека възтановимъ последнитѣ дни на Дякона.

Той на 5 и 6 Декември е въ Сопотъ дѣто се среща съ майка си, за последенъ пжтъ пре-нощувалъ въ мжжкия монас-

¹⁾ Вижъ приложение 2.

тиръ св. Спасъ и сутриньта на 7, придруженъ отъ Никола Ржженковъ (сахатчията) отъ Т. Пазаржикъ, таенъ комитетски куриеръ и Иванъ Найденовъ отъ с. Колибето—мах. Миленча, заминалъ за Троянския манастиръ. Следъ като минали дветъ турски беклемета по шосето за Троянъ, Левски и Иванъ Найденовъ заминали за Троянския манастиръ, а Ржженковъ билъ изпратенъ съ писмо до Ив. Марковъ и Пенчо Х. Василевъ въ Троянъ. Въ манастиря стражата била засилена, Левски не остава тамъ, а отива въ домътъ на Найденовъ Терзията, чийто синъ Иванъ го придружава. Тукъ дохаждатъ Троянскитъ съзаклятници на среща. Следъ цѣла нощъ расъждения, Дяконътъ се съгласилъ да ос-

тане и чака нѣколко дни до като дойде изпратения монахъ Давидъ въ Ловечъ, за да разбере какъво става. Писмата, които получилъ много го безпокоели, това той отъ никого не скривалъ.

Отецъ Давидъ се върналъ на третия день и разказалъ какво е станало въ Ловечъ. Тамъ следъ ареста на Маринъ П. Лукановъ и Д. Пжшковъ, билъ обискиранъ и арестуванъ по доносъ на Д. Общия, общопочитания Якимъ Шишковъ и попъ Кръстю. Якима пуснали следъ два три часа, попа задържали, презъ нощъта били го и го пуснали подъ полицейски надзоръ. Въ къщата му била арестувана Величка Хашнова и като пратили брата ѝ за София пусналия. Тя ходила и въ София.

На всѣкжде стражари бдяли, имало много шпиони, а надъ всички Паню Бонжора. Якимъ видѣлъ и потрета на Дякона въ ржката му, които го заплашилъ, че сега ще познае кой е той. Отецъ Давидъ раказалъ, че Хаджи Мичо заплюлъ, арестуванія презъ октомври въ хана на Ив Казанджиевъ, учитель Аврамъ Тодоровъ. Якимъ Шишковъ молилъ Дякона да не отива въ Ловечъ, защото е опасно за живота му и за дѣлото. Следъ една нова срѣща въ Девическия метохъ въ с. Колибето въ стаята на игуменията София, Левски твърдо заявилъ, че трѣбва да замине за Ловечъ, защото сега именно имало нужда отъ него тамъ.

На 11¹⁾ сутринята той заминалъ придруженъ отъ Иванъ (Ионко) Найденовъ за Ловечъ. Подъ Троянъ Дякона върналъ Ионко, и заедно съ Никола Ржженковъ останали въ едно отъ близкитѣ села край Ловечъ, но въ кое именно не се знае.

Отъ тукъ той пише писмото си съ дата 12 декем. до комитета въ Ловечъ, което Ржженковъ на 14 успява да вржчи. Левски къмъ 18 или 20 се настанява въ кжщата на Никола Сирковъ махалата Дръстене. Тукъ той се срещалъ споредъ изявлението на г. Д. Пъшковъ, съ попъ Кръстю. Николища

¹⁾ Иеромонахъ Кирилъ Дановъ въ своята История на Троянския Монастиръ изрично бележи това, стр. 26.

Сиркова му казала, че понаидвалъ да се срѣща съ Дякона. Левски се срѣщалъ и съ Якимъ Шишковъ. Знаяли сж, че дякона е тукъ и Величка Хашнова и братъ ѝ Христо Лукановъ. Величка Хашнова била му разправила ¹⁾ за подхвърлянитъ писма и за съмнението си върху Попъ Кръстю. Левски не повѣрвалъ. Величка потвърдила, че Левски писалъ на Попъ Кръстю. Левски прибралъ архивата далъ я на 25 XII на Никола Цвѣтковъ да я зашие въ самаря на 26, втория денъ на Коледа, Левски испраща по шосето за Севлиево Никола Цвѣтковъ съ коня, а той край

¹⁾ Дръ Стояновъ „Градътъ Ловечъ стр. 33. предговора на г. Страшимировъ.

църквата св. Богородица влиза въ домътъ на Попъ Луканови и заедно съ Христо П. Лукановъ заминава презъ Стратешъ по шосето за Севлиево. На 6 километра отъ Ловечъ до Пази мостъ Левски и Никола Цвѣтковъ се срѣщнали. Тукъ споредъ записаниятъ отъ Д. Пешковъ разпита на Н. Цвѣтковъ, ²⁾ Левски казалъ че ще спатъ въ Кжкринското ханче. Дръ. Стояновъ, вмѣсто това бележи, че тукъ при Пази мостъ е срѣщналъ Али Чаушъ помъкътъ, който попиталъ Никола кжде отива и кой е другаря му, Левски отговорилъ: „Отивамъ на лозето си да броя колко кола боклукъ сж стоварили,“ и прибавилъ: „азъ тебе те познавамъ,

²⁾ Помѣстенъ въ, архива на възражданието, томъ I.

ти не ма ли познавашъ? Азъ съмъ отъ Ловечъ." Стражара заминалъ за Ловечъ а Левски хваналъ пжтеката за лозята къмъ Драшанъ и застигналъ Никола до Гьола по шосето, къмъ 7 километъръ Левски се качилъ на коня и къмъ 9 часа пристигнали въ ханчето дето Христо Цоневъ Латинеца, ги чакалъ. Той на 25 коледа билъ въ Ловечъ и заминалъ по заповедъ на Левски въ Кжкринна.³⁾ Въ хана имало селяни, Левски разговаратъ съ

³⁾ Това даде потикъ на г. Ст. Чилингировъ да лансара въ своята книга Василъ Левски, София 1923 г., че и Христо Цоневъ е лице върху което може да се хвърли съмнение. Самитъ дѣйствия на Цоневъ отъ тия дни допусчатъ да се съмняваме въ него, обаче, при всички старания да събера данни за негова животъ не успѣхъ.

тѣхъ. Следъ като си отишле селянитѣ Левски поискалъ отъ Христо Латиница да му намѣри конъ до Севлиево. Презъ всичкото време дума не ставало че той чака Попъ Кръстю. Следъ вечеря легнали. Средъ нощъ Никола Цвѣтковъ отъ кошмаренъ сънъ се събужда, събужда и Левски, но като видѣли, че е още рано Левски, и Христо легнали на ново. Никола наклалъ печката и седналъ да яде и пие до като стане време. Къмъ 5 часъ пакъ ги събудилъ. Христо отишълъ за конъ. излезълъ презъ задните врата. Никола Цвѣтковъ затворилъ вратата и се върналъ при Левски, който отишълъ по нужда въ яхъра презъ сжщата врата

Щомъ се върналъ и заопасвалъ пояса си, на пжтната вра-

та се потропва. Мислятъ, че е Христо и Никола иска да му отвори, обаче изтропва се по силно и се чуло: „Ачъ капу бе, ханджи“, гласътъ билъ на сжщия стражаръ Али чаушъ. (Споредъ Д-ръ Стояновъ Хасанъ Чаушъ отъ Хармането. Върното е Хасаноолу Али чаушъ—помакъ отъ махала Хармането) Никола се връща при Левски и му казалъ „Заграде ни сме, има много стражари“. Левски се запасва надве на три, взема своя и Христова револвери въ двегъ си ржце и му казалъ да отвори малкитъ врата за презъ яхъра. Миналъ презъ двора и наближилъ вратнята, която излиза на хармана къмъ двора на Денча за да не отваря вратнята, и безъ да подозира, че имало сгущени

стражари задъ нея, той се помжчилъ да прескочи, обаче лошо вързанитъ му гащи се качватъ и той пада на земята. Скрититъ трима стражари веднага го натискатъ, Левски като по силенъ отхвърля ги отъ себе си стрѣля и наранява чаушъ Юсеинъ Бошнакъ. Въ това време нъкой извиква „Юрумъ бре“ — „Дръжте бе“ и всички 15—16 души стражари стрѣлятъ въ залпъ, единъ куршумъ закачилъ исправения Дяконъ надъ лѣвото ухо, а единъ отъ стражаритъ го ударилъ съ ножа си и му отръзалъ горната половина на ухото, която висѣла.

Никола стои въ стаята, взима неговитъ вещи, ботуши, черги, ризи, гащи, антерия и ги туря на леглото му. Стражаритъ

следъ малко се връщатъ и искатъ да изкъртятъ вратата, Никола се присторилъ на заспалъ. Тогава идва Христо и турцитъ го хващатъ, той похлопва на прозорчето, вика на Никола, който отваря. Нахлуватъ заптиета и го попитали: имали още нѣкой вжтре. Казалъ имъ, че имало още единъ съ когото заедно спали; влизатъ въ стаята и питатъ за леглата кой кжде е спалъ, и прибиратъ вещитъ му, следъ това довеждатъ Левски гологлавъ, распасанъ, съ паднали гащи, вързанъ съ ржцетъ отзадъ, цѣлъ облѣнъ въ кърви. Катилъ Хису Чаушъ изкрѣскалъ на Никола: „Иди опаша, оная свиня“. Той го запасва и взема падналото пишкирче въ което имало 50 гроша и отро-

ва. Другитъ пари, които Левски получилъ въ Ловечъ приборичкането се изсипали и биле подѣлени между стражата. Тѣ подѣлили 4500 гроша, а въ снѣгътъ имало още, та селянитъ взимали съ шепи снѣгъ и го топили за пари.

Следъ това Левски качили на кола, а Христо и Никола пѣшъ потеглили за Ловечъ и до като чакали на севлиевското шосе колата да ги качатъ въ нея, тикнали Никола въ единъ трапъ почнали да го биятъ двама стражари и да го питатъ: „Този, уловения Левски ли е.“ Но Никола отговорилъ, че за пръвъ пжть го видѣлъ въ ханчето и не го познавалъ.

Като стигнали по шосото до Стратешъ смъкнали ги отъ колата и презъ баиря по единъ

мостъ отъ диреци влезли въ конака. Левски затворили въ стаята на стражаритѣ, Никола въ тумрука, а Христо въ парцалъ. Каймакаминътъ пратилъ да повикатъ нѣкой хора да разпита за хванатия, който на зададени-тѣ въпроси отговарялъ, че е търговецъ, постоянно живѣе въ Влашко. Никола и Христо казвали, че сж тукашни. Каймакаминътъ извадилъ портрета на Левски и имъ го показалъ, Левски и другитѣ казали, че не познаватъ това лице, върнали Христо и Никола въ затворътъ. Останалъ Левски. Повикали Якимъ Шишковъ той, казалъ, че не го познавалъ, Попъ Кръстю тоже, виканъ билъ и Х. Мичо. Тукъ е билъ и Пано Бонжора. Якимъ Шишковъ измолилъ отъ каймакмина да му позволи да

донесе обѣдъ на хванатия, защото обичай било на такъвъ голѣмъ празникъ да се помага на нещастнитѣ. Разрешили му. Донесено било ядене въ голѣмъ саханъ. Якимъ Шишковъ написалъ отъ долу: „Инкяри всички унищожихъ.“ И действително, каквито книжа имало запазени въ пещъта на старата имъ кжща биле изгорени. За тия книжа на малка коледа Левски отишълъ къмъ хамбаря на Якимъ Шишковъ но билъ проследенъ, отъ Хасаноолу Али Чаушъ и двѣ заптиета. Левски смигналъ на Шишкова и рѣкълъ: „язкъ.“ Шишковъ, безъ да му мисли много, поканилъ заптиета вжтре и имъ поднесълъ ракия, като ги замолилъ да му помогнатъ да направятъ пазарлъка.

— Едно къраво ударихъ, та помагайте! Единъ абдалъ. Кажу му продавамъ на добра цена, ще има и за кръчма. Пазарлъка се свършилъ Левски далъ капаро отъ пуснатитѣ му отъ Якима жълтици и излезълъ. Въ време на пазарлъка, Якимъ му съобщилъ, че се готвили да го предадѣтъ за да мирясалъ народа, съвѣтвалъ го да се пази добре.

Саханя билъ върнатъ немитъ. но написаното било изличено. Още сжщия день на 28 по обѣдъ качили Левски въ една кола и другитѣ двама въ втора заобиколени отъ силна стража заминали за Търново. Тукъ при разпита Дякона повече не можалъ да отрича и призналъ, че е Левски. На 31 декември оковани въ желѣза и 30 конни стра-

жари. въ бричка заминали за Севлиево, Ловечъ София. По пжтя говорили за дѣлото, но никжде не станало дума, че е предаденъ или пъкъ да е споменалъ нѣщо за Попъ Кръстю. Тукъ по пжтя Дякона казалъ, че отъ комитета въ Ловечъ получилъ 3000 гроша за оржжие и ималъ 1500 гроша свой за харчъ. Той поржчалъ, ако сж спасени книжата да ги испратятъ на Каравелова въ Букурецъ. На 3 януари сутриньта пристигнали въ София. Тукъ Левски възлезе на Българската голгота.

* * *

Сега нѣка ни бжде позволено да припомнимъ нѣкой факти. Намъ не ни интрисува сжденето на Левски, а неговото залавяне. Въ деньтъ, когато той и

Никола Цвѣтковъ тръгватъ на пжтъ, въ кръчмата на Добре Механджията, която се намирала въ края на Махалата Дръстене имало особно оживление. Тукъ биле събрани доста хора членове отъ комитета на ракж-кефи. Билъ и Ангелъ Касапина и ето какво е разказалъ на учителя ловчанецъ х. Недѣлчевъ. Било на Коледа 2 или 3 день. Събрали се въ кръчмата на Добри Механджията. Дошълъ Пано Бонжора, изгледалъ всички поздравилъ, обаче, никой му не отвърналъ, защото всички го знаели за турско ухо. Следъ като излезълъ минало $\frac{1}{2}$ часъ, дошелъ пъкъ Али Чаушъ помакътъ и вмѣсто поздравъ попиталъ: „Всички ли сте тука?“

— Всички зеръ, — отговорили и го поканили съ кафе и цигара,

обаче, той пакъ изгледалъ всички и си излѣзълъ, придруженъ до вѣнъ отъ Добре Механджията. Когѣ сж търсили тия двама приятели тукъ? Много лесно за разбирање. Тѣ знаятъ вече, че Никола Цвѣтковъ ще придружава Левски и дошли сж да провѣратъ дали е вече тръгналъ. Това е било около 11 часа Никола Цвѣтковъ се приготвялъ за пжтъ. Около два часътъ той напуща Ловечъ минава край кръчмата на дѣдо Добре Механджията, отбива се тамъ пие за „добъръ пжтъ“, и съобщава, че заминава за Търново. Тъкмо той заминава Пано Бонжора наново дохожда и пита за Никола Цвѣтковъ. Казали му, че заминалъ по шосето за Търново. Пжтя е тежъкъ. Снѣгътъ билъ дълбокъ, а партина

не е имало. Конятъ се движи бавно. Али Чаушъ, който ималъ участъка си въ Къркрина заминава презъ Стратешъ и докато дойде Никола Цвѣтковъ до Пази Мостъ той е вече тамъ и чакалъ.

Левски се движи бавно, той следи за Христо Лукановъ, който е предъ него.

На Пази Мостъ Никола Цвѣтковъ и Левски, срещатъ Али чаушъ, който ги разпитва. Сжщия взема участие и въ нощната охрана и нападението на Къркринското ханче, което отстой 18 километра отъ Ловечъ.

Ние вече споменахме за Пано Бонжора и Добре Миханджията знаемъ кои сж тѣ. Всички историци и повѣствователи на тая епоха сж отбѣгвали, невѣмъ да надникнатъ и малко по далечъ отъ Попъ Кръстя, отъ

Марина П. Лукановъ, Д. Пжшковъ и Величка Хашнова. Последнитѣ трима повѣствуватъ, тѣхъ само слушатъ и върху тѣхнитѣ доводи и заключения грядатъ историята на епохата, която поднесе за жертва найдостойния си представителъ.

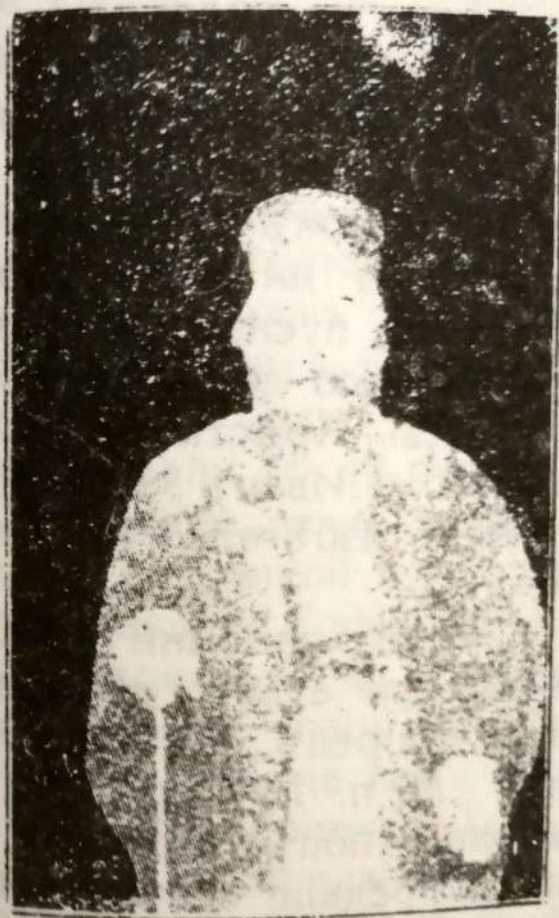
При все, че указанието е било дадено въ В. Независимостъ по кой пътъ да се тръгне за намиране на истинскитѣ предатели, всички сж пренебрѣгнали това съобщение и по тоя начинъ Пано Бонжора, Добре Механджията и тѣхнитѣ другари истинскитѣ виновници на това престѣпление оставатъ неизвестни на обществото.

III.

Попъ Кръстю ли предади Левски? На тоя въпросъ ние отговаряме съ новъ въпросъ:

Кой скрои тая интрига и защо му бѣше необходимо именно попъ Кръстю да бѣде предателъ на Левски? На тоя въпросъ трѣбва да си отговоримъ, па тогава ще разгледаме всички ония дани и факти, които ни насочватъ по пѣтя на самата истина.

Димитъръ Общи следъ обира на пощата и заловенъ предаде всичко, което знаеше. Орханйци, Тетевенци и Етрополци напълниха затвора. Отъ Ловечъ арестуваха само трима: Маринъ п. Лукановъ. Д. Пжшковъ и п. Луканъ тоза на 28 октомври, държатъ ги до 10 ноември, Лично на Пжшкова, споредъ Д-ръ Стояновъ, Каймакамина обещаваля 200,000 гр. а на менъ каза че му давали 20,000, това било важно за

Попъ Кръстю.

повишението на Каймакамина, но той нищо не обадилъ.

Арестувана била и Величка Хашнова въ къщата на попъ Кръстю.

Щомъ пристигатъ въ София, по показания ни Общи, попъ Луканъ билъ пуснатъ и телеграфирано било да бжде заловенъ попъ Кръстю, Якимъ Шишковъ и Иванъ Драсовъ, който билъ избѣгалъ по рано въ Чехия.

Но да се запомни, добре попъ Кръстю е вече обречена жертва. Споредъ, Величка Хашнова, М. п. Лукановъ, и Д. Пжшковъ, попъ Кръстю се готви да предаде всички и понеже не билъ арестуванъ пишатъ на Левски небивалици. На 16 ноемри, когато арестували попъ Кръстю, Величка е

още удома му, тя обаче същата вечеръ измолила попа да я пусне да отиде при сестра си, която била на умирање. Попа я пусналъ при все, че на вратата позило заптие. Величка вѣнъ отъ къщи заптиета арестуватъ попа. Следъ като попа билъ разпитанъ, битъ пуснали го на сутринъта. Величка вече се не връща въ затвора си. Никой я не търси, тя заминава за София при братта си Марина и Д. Пжшкова да имъ носи пари и дрехи. Съобщава имъ, че попъ Кръстю билъ освободенъ. Това ги нервирало, споредъ Д. Пжшковъ, и не можели да се начудатъ защо е пуснатъ.

Г. Страшимировъ фактически е въ грешка като пише въ

в. Миръ,¹⁾ че Величка ходила въ София следъ арестуването на Левски и като се върнала арестували я. Обаче, Д. Пжшковъ, и Стоянъ Куюмджиятъ живи още, твърдятъ, че тя била арестувана още на 28 октомври, така пише и Д-ръ Стояновъ въ книгата си градътъ Ловечъ.

Величка се връща отъ София и заедно съ брата си Христо и мжжа си Гечо Хъшната скрояватъ интригата за подхвърляното писмо, че е отъ попъ Кръстю, които билъ искалъ копирната книга и други книжа да се отнесатъ въ колибата на Хашнови въ Лозето на Саря Кая и като отишли тамъ, видѣли попъ Кръс-

¹ Бр. 7771. 7772.

тю въ храститѣ заедно съ преоблечени заптии. Скроена така интригата, пише се писмо на Левски, който вече иска на всѣка цена да дойде въ Ловечъ и види тая работа, която напълно иска да унищожи полуиздигната сграда на свободата народна.

Д. Пжшковъ казва че не, Величка, а Стоянъ Куюмджията видѣлъ попа въ храститѣ, самия Стоянъ отказва да е видѣлъ попа тамъ, а го билъ видѣлъ въ конака.

Противоречието е явно и то предполага да се съмняваме въ искренността на разказитѣ на участницитѣ при развязката на тая трагедия.

Писмата подхвърляни отъ попа не сж видѣли бѣлъ динь. Знае си, ги само Величка и

живия още Христо Лукановъ. И за да бжде тѣхната интрига пълна и завършено дѣлото, щомъ бива заловенъ Левски, Лукановци веднага на 28 декември съобщаватъ въ Троянъ и Троянския манастиръ по нароченъ куриеръ кжсо:

„Попъ Кръстю предаде Левски на турцитѣ. Пазете се“. Същия дѣятелъ отъ тая епоха г. Василь Бочевъ, е още живъ и може да потвърди това, а ще може да ни спомене нѣщо и г. Христо Лукановъ, които не може да изтрайва, когато му се споменава името наредъ съ хората, които последни сж придружили Левски та му признава . . .

Тия интриги заставятъ Левски да пише това писмо:

1872. Дек. 12 и Бъл.

Братѣ:

Въ Алилаа Селви*)

Въ писмото Ви отъ 1872. 7 окт. е, да ни дохождамъ скоро въ градъ Ви, защото можело да стани . . . а председателятъ Ви, въ писмото Ви по нѣгово мненіе, да дода та да видимъ какво трябва да се върши, защото споредъ както Ви виждамъ, отъ Вашите кожи царвули не ставали и сичко това произхождало отъ страхъ Ви. Но думитъ на Председателятъ Ви, оправихъ са да бода въ градъ Ви, и да са срѣцна съ някой и другъ веднѣжъ за сякоги, защото и времето е вѣче твърде кжсо, та и ни ни остава да прехождаме за повече пѣти. Току да трѣгна за въ градъ Ви получихъ писмо въ което ми са белѣжи, чи са биле подхвърляди въ някоя кжщъ исма съ мойъ подписа: Ас. Дер. Кжрджжлж, въ които писма казвало:

*) Ловечъ.

да ми донесете тевтерятъ на едн
коя си колиба и тамъ да го оставите,
а сичко друго каквото има, да го
изгорите! и въ писмото, ойдордис-
вани словата като да приличятъ на
мойте! Писменно да ми дадете за
тия писма които са писани отъ Васъ.
Пророкувамъ цѣлтж каква Вие била,
и по вишегласіе ли сте го направиле,
или самъ някой, и кой е! ако на
това са отричете, и секи каже отъ
Васъ незнамъ, то ась знамъ и ще
Ви го покажя да го видите кой е.
За следствието на тия подхвърляни
писма, оставамъ да говора до като
вида щели исповяда самъ оня които
гѣ мушкаль въ Портата изъ ряската,
и като какво сѣ мислилъ съ това,
па тогава. По тия писма страхувамъ
да дода въ граджтъ Ви. въ тяхъ
тжлкувамъ: *предателство истинно,*
и предателство без да ще отъ страхъ
но вище какво ще Ви забельжж
веднжжъ за сякога, и веднжжъ и сто
пжти излизамъ отъ длъжностж си.
пжкъ защо искахъ да дода затова
колкото писма, пари, весници, и
всичко каквото има оставено въ

Васъ, и у Председателятъ тайни ра-
боти, да са принесать у Николчя *)
примина да ги зема, или други ще
провода да ги отнасе, дето сабираме
вѣче сичкитѣ работи, защото ни
времѣто заповяда **) у *предсѣдате-*
лятъ има принесени отъ други ко-
митети пари, по напредъ ги искахъ,
а той ми писа че ги употрѣбилъ за
день два въ своя работа, той не е
ли челъ въ уставатъ! На комитетска
пара минутата са не знае кога щж
са поиска. Сега както казахъ: Пари,
писма, и пр. да са занесать у Ни-
колчови, и всичко отъ днесъ ната-
такъ кой каквото има съ менъ, у
Николчя да оставя, отъ тамъ ще и
получва, за по-нататакъ не тряба
да го питате, отъ де прійма, и за де
изпраща! мой неща ако додате до
Васъ отъ нейде, няма да ги разва-
ляте, като писма, и пр. недейте ги

*) Николчо Ялачтъ отъ махалата Дръ-
стени, дето обикновено слизаль Левски.

**) Намекъ за обстоятелството, че Левски
събралъ въ послѣдния моментъ цѣлата ко-
митетска кореспонденция и я понесълъ за
Влашко — обстоятелство, на което и дъл-
жимъ запазване писмата на Левски.

и бави, а всъщото времѣ нему Предавайте. Какво да Ви права като сами са показвате неспособни при другите, които вѣчера са захванали! Днешната случка, Ви са е предсказвала сто пѣти чи може да бжде! срещу което исповядахте чи ще постомянствовате. Де Вие постомянството! и затова сами не сте ли Вий причината да страдатъ и други хора, като Ви казвахъ предъ Дим. Общій предъ очите му, какво той не е за на своя глава да са отрежда на работа! толкова думи не стигаеше ли Ви дето Ви изговорихъ при него, та да си състав те и за понататаякъ! колкото време е ходилъ понапредъ съ мене, не чухахте ли изъ устата му като са оплакваше предъ Васъ, чи дето да сме отишли, него сжмъ оставялъ на ханатъ, пжкъ ась сами сжмъ вършилъ а него ни сжмъ представлялъ предъ другите члѣнове да са запознае съ тяхъ! Подъ тия ясни думи баръ не разбрахте ли, че ась само на препоржжжж му отъ дето са праща до мене ни са довѣривамъ въ него, както и въ Ангела, до

кжтто Ась сами ги не опитамъ както знамъ! но ще кажите: като хидихте и трима два месеца наедно, непознали ги? тукъ ми трябать много думи, за да Ви докажа че въ народната работа да са упознае чіовѣкъ до колко е родолюбецъ, и постомянъ на сяко нѣщо, че често са случва времѣ за да са упознае чіовѣкъ, на и твърде дълго времѣ! затова едни народи дето Бързатъ за такова нѣщо, печалотгу за по много години, отъ колкото онія, които баратъ полѣка, Вия ми казвахте; за тая работа трябва да са разпрататъ хора на сяка стърж и да са върши по скоро, а ась В я казвахъ че трябва, но няма такива хора! а Вия ми показвахте А. К. *) и Д. Об. **) На А. К. му казахъ като на ученъ чіовѣкъ, че тая работа да я научи като него чіовѣкъ да я върши непогрѣшимо, то трябать му не по малко четири години, като ся скита на сяка стърж, и да сряща въ различни мненія хора, и пр. и пр. а той въ тия думи

*) Ангелъ Кжнчевъ

**) Димитъръ Общій.

ма зе, като че ли земамъ на себе си привелегій! Вия чухте като му казвахъ, какъ трябва да са постъпи и въ рушчукъ, видяхте като не слуша и какво станж.*) Сжщо и Д. Об. ма земаше за Превелегистъ, като показваше и вамъ, безъ да разбере, чи работата Народна не върви по други пжть, отсвенъ по онѣж когато показвамъ. Д. Об, да са отреди по Орханско, и да му са даде упълномощіе таквось, решихтъ сички Вій, като повече даваше гласжт си Анастасъ**) отъ Пльвенъ, Ваню, ***) и Пжшковъ и отпослѣ малко, читехте противъ него писма отъ онія стърни. Сами Пжшковъ, и др. отъ онія стърни усно колко го нападаха, като предвиждаше, че споредъ лудите му работи скоро щяло да пропадни работата по онія стърни! споредъ които писма, и думи, писахму да доди да видимъ това което са казва за него тжй

*) Намекъ за самоубийството на Д. Къичевъ.

**) Поповъ, братъ на Д. Хр. Поповъ отъ Т. Могурели.

***) Драсовъ.

ліе! Той не доде. Писахму, и нарочно пратихъ Д. *) Поща, пакъ да му каже да доде и да донесе смѣтка, отъ работата си (отъ де какво е замалъ и де е давалъ), пакъ не доде. Отидохъ самичякъ най-послѣ, защото и писма ми додоха отъ някой чясни комитети, въ които ми пишягъ за работи сѣвсемъ друго яче показвани Отъ Д. Общій. Повикахго съ менъ заедно да доди да обиколимъ мѣстата отъ дето са напада, а той каза чи ще доди, и на утрешніятъ день, вѣче гони видяхъ до сега. — Тамъ му останаха и смѣтки и разправія за сичко въ затвора сега. Се тогава като го ни видяхъ на другіятъ день, та да му кажях да ни бастисватъ за сега и Пощата, защото работата си до като наредимъ, па тогава да са види съ какви хора трябва да са бастиса! това казахъ на Стояна Пандуръ (войводата) да каже и на Д. Об. но както за сичко, и затова не е слушалъ. Ето чи Вия сте си причина да треперите

*) Д. Пѣевъ.

отъ страхъ, щото и мене вѣче място не давате да дода въ градътъ Ви, и да вдигна сичко щото има до сега въ Вашіятъ градъ, по причина че Д. Об. познава всички Ви!... Въ подозреніе като сте, и затова трябва да приберете всички, и даго предадете, както Ви белѣжя по-горѣ. Пжкъ Вій, занаредъ дързостъ! запренити запрени, а другите трябва да мислатъ че са полагали клѣтва! Който не изпълнява Клѣтвата въ която са е клѣлъ предъ Евангеліето, т. е. въ вярата си и въ честа си, той е най нискіятъ, и гнуснавіятъ чіовѣкъ на свѣтатъ! По-добре е сто години мжки чесни, а нежели да тжпчи честжси, и вярата си! утри е день, и ще са каже на такъвъ: ниси честенъ, ни си Българинъ, лжжешъ и въ Евангеліето. Нали сте са заклѣли чи ще изпълнявате уставатъ, като са паднали тія Братія въ затворъ, може би, да ги прататъ и въ заточеніе, помагате ли имъ, както приписва въ уставатъ; че секи отъ другарите му, е длъженъ да му помага кога падне въ беда! азъ можяхъ да

ги отървж, току щомъ са научихъ, но ще са развали голямата работа която е вѣче дошла да са види на видело, *) отсвенъ това, извести са и чи ще ги пуснатъ сичките отсвѣнъ обирачите на Поща. Затова и въспряхъ работата назадъ, чи ще бжде по-добре. Па ако тій останатъ въ затворъ скоро е, съ революціята заедно да си ги земемъ неповредими. Слушяйте сега на долните ми думи, па прощавайте за сякога, защото Ви говорихъ. говорихъ. а Вія сте си се Вія. отъ сега наскоро времѣ ако станете, други, хаиде да видимъ.

Споредъ уставатъ, работата е, до, кжтто са не видимъ че можимъ самички да си источимъ платното, няма да са дава гласъ за востаніе! а сега излазя друго! споредъ вънкашното обстоятелство и да са не протакатъ работите ни защото да са не случятъ и други Орхански подобни работи, въ които кой знай може да попаднатъ онія хора въ които са надявали да повѣдатъ ра-

*) Да ся обяви възстанието.

ботата, решава са едно твърде скорошно въстание. Писали сме по сичките Чяс. Ком. да даватъ кой колкото вѣче пари има, и колкото може да вдига съ лихва, и тѣя пари най-много за два месеца колкото са приготватъ, съ тяхъ ще поржчяме за оржжіе, отъ послѣ и да внесе някой няма оржжіе, защото въ кжсо едно времѣ, турямиса пжкж въ друга работа, и готови сме да са провозгласи въстанието — съ голяма мжкж ако можимъ отблжснж това времѣ за някой месецъ повѣче, ще бжде работата много още подобра. — Годината няма да прехвърли. Това ненадейно времѣ, заповядаше ми предъ три недели още въ начялото на зимата да дамъ гласъ за въстание! нъ като тжй нинадейно, още въ нищо, и никакво неприготвени върнжхмиго за нѣкой месецъ и другъ, до кжтто са съберемъ сичките членове на Цен. К-тъ и да дадемъ по добръ редъ на това въстание. Слѣдва още както и на окржжнитѣ центри.

В. Л-скій (Ибріямаа Анадоллу).

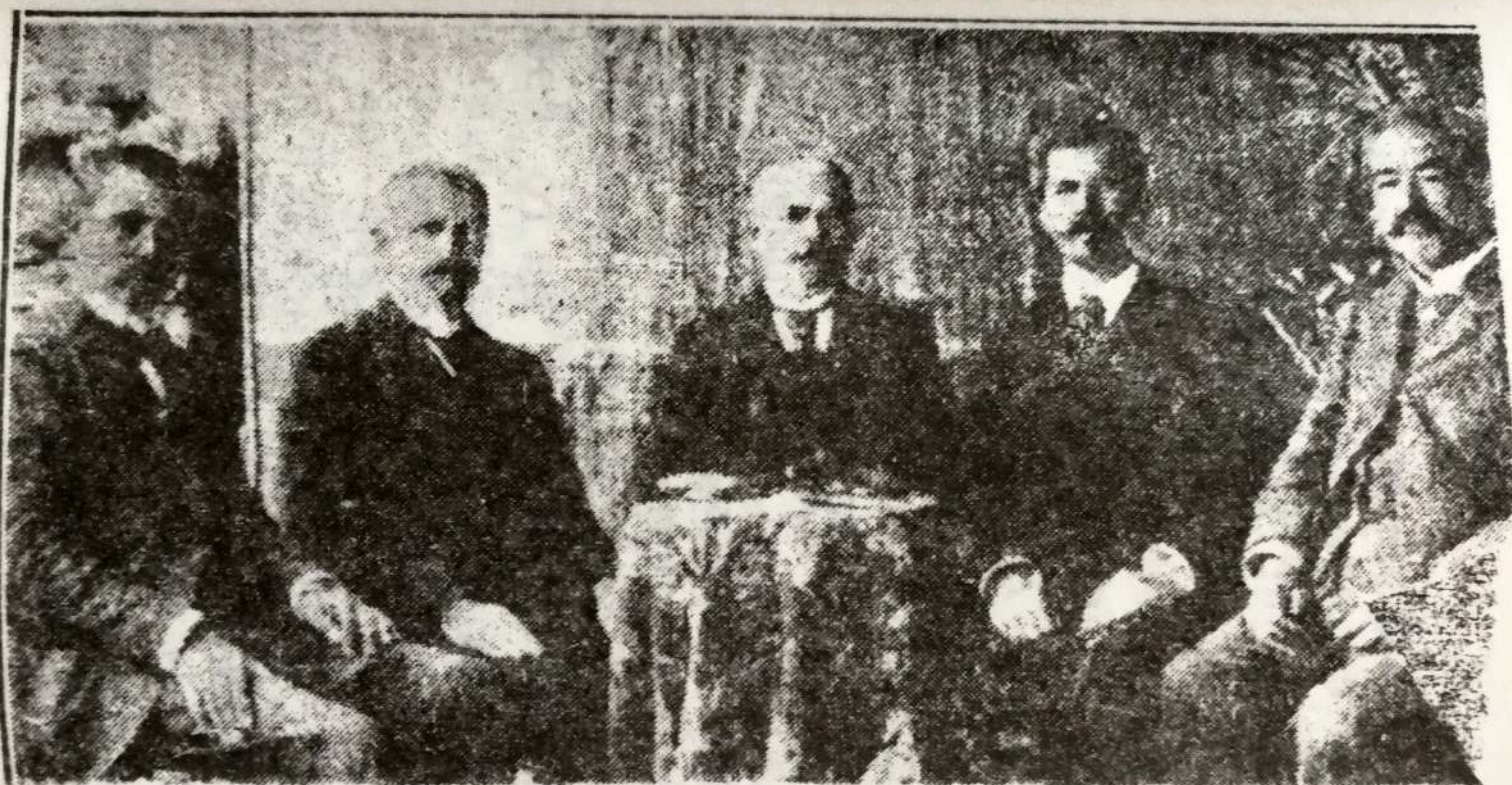
То е много ясно, освенъ пассажа: . . . а председателятъ Ви въ писмото ви по негово мнѣние, да дода та да видимъ какво трѣбва да са върши, защото споредъ както Ви виждахъ отъ Вршитѣ кожи цървули не ставали! и сичко това произхождаше отъ страхътъ Ви . . ., който става причина на споръ. Г. Страшимировъ, мисли, че тоя председатель е потъ Кръстю и, че той по тоя начинъ иска да привлече Левски въ Ловечъ за да го предаде. Но за Бога! какъ е възможно това, когато ние знаемъ, че попъ Кръстю не е билъ словолюбивъ човѣкъ и не е заемалъ председателското мѣсто и какъ ще можемъ да пренебрегнемъ под председателя на организацията Цвѣтко Х. Пав-

1. Анастасъ Ц. Хитровъ, 2. Д. Н. Пъшковъ, 3. М. п. Лукановъ, 4. Иван Колевъ и 5. Ив. Т. Драсовъ. Живъ е само г. Д. Н. Пъшковъ, въ Ловечъ

ловъ, йто и безъ това вършелъ една отъ най-отговорните длъжности въ Комитета? После, защо ще пренебрегваме думитъ на Никола Цвѣтковъ записани отъ Д-ръ Стояновъ, какво че Левски му казалъ, че получилъ 3000 гроша комитетски пари? Въ същото писмо Левски упрѣква Председателя, че употребилъ комитетскитъ пари за своя работа. Отъ писмото на Цвѣтко Павловъ¹⁾ до Троянския Комитетъ виждаме, че той взималъ пари съ *файда* за да купва оръжие. Той билъ търговецъ и е можелъ въ известно време да даде свои пари, а нѣкога да употреби и комитетски и щомъ дохожди Левски въ Ловечъ, той полу-

¹⁾ Вижъ факсимилето.

1. Анастасъ Ц. Хитровъ, 2. Д. Н. Пъшковъ, 3. М. п. Лукановъ, 4. Иван Колевъ и 5. Ив. Т. Драсовъ. Живъ е само г. Д. Н. Пъшковъ, въ Ловечъ

чава отъ него тия 3000 гроша.

Тогава, защо е тоя викъ противъ попъ Кръстю, че изялъ паритѣ на комитета? Знаете ли, че неговата кжща била продадена за борчъ направенъ по нейната покупка и самата кжща е единъ бордей, за който на онова време не можеха да се броятъ 8—10, или 15 хиляди гроша. Тогавашния грошъ сега струва 1000.

Защо е това недоглеждане и повърхностно изучване на тия шокотливи въпроси? Това въ интереса на историята ли е? Разбира се, не.

Г. Д. Пъшковъ ми заяви, че попъ Кръстю не е билъ председателъ, дори той отива по далечъ, принизява го до касиеръ само на мѣстния комитетъ, а билъ смѣтководецъ на

главния 'и, че Маринъ П. Лукановъ прибиралъ и получавалъ пари отъ другитѣ комитети.²⁾

Но и да бѣше председателъ попъ Кръстю, той нѣмаше да подхвърля писма, а въ качеството си на ръководителъ на комитета ще иска да разполага съ всички книжа и ще знае кога ще дойде Левски и кжде ще бжде, за да го предаде въ Ловечъ, та да се не губи време да спасява, разбира се, всички ония, които нѣмаше защо да се опасяватъ отъ арести, щомъ каймакамина самъ се мжчи да потуши рабо-

²⁾ Въ едно писмо до Филипъ Тотю, Левски дава адреса на Маринъ П. Лукановъ ханджи чрезъ когото би му се прищатъ писмата. Арх. Възрж. стр. 62.

тата, та вмѣсто пови — ние и медали да бжде пратенъ на заточение заедно съ „хаирсъзитѣ“.

Освенъ това, споредъ твърдението на Д. Пешковъ попа се срещналъ съ Левски въ домътъ на Никола Сирковъ и тамъ се разправяли, а по пжтя пазили заптиета. Чудно ни се вижда, защо, заптиетата не сж нахлули веднага и не заставятъ Попъ Кръстю да цѣлуне, както Юда Христа и да каже: тоя е.“ Това е пкъ съвсѣмъ плитко скроено. Но казватъ, той съобщилъ въ конака, че Левски ще бжде въ Къкрина. Кой казва това? Тия, които скроиха интригата за похвърлянитѣ писма. Знаеше ли Попътъ, че Левски ще мине презъ Какрина, по свѣдния на сжщитѣ не, защото Ни-

кола . вѣтковъ, които ще придружава Левски научава това следъ като се събрали при Пази Мостъ. Кой знаеше другъ, освѣнъ Христо Попъ Лукановъ и Величка Хашинова? Споредъ тѣхната логи а и логиката на подържаницитѣ, че Попъ Кръсто е предателъ, не можемъ ли да си направимъ и ние нашитѣ изводи, че тия, които сж знаели, и които сж придружили Левски до нѣкжде сж предателитѣ? Ние не сме отъ тия, които безъ да доглежатъ и безъ да следватъ ще правимъ изводи и ще обвиняваме. Но ние съ право бихме ги обвинили и тѣ нѣма да могатъ да остановятъ своето „алиби“, защото тѣ по нареждане отъ Маринъ п. Лукановъ и Димитъръ Пъшковъ скроиха интригата, обвиниха предвари-

телно Попъ Кръсто и той трѣбваше да бжде предателъ предъ свѣта и, когато ужасното настана, никой не се помжчи, да види дали нѣма улики, които да подкрѣпятъ едно подозрение върху други сжщо така заинтерисуавни лица, които можеха да знаятъ: Кога ще дойде Левски, кога ще бжде въ града и кога ще го напустне?

А всички като слѣпци за тояга се заловиха за първичната интрига, която безнаказано се шушука отъ ухо на ухо, шири се и унищожава преднамѣрено всички пжтеки и пжтища, по които може да се добремъ, до истината

Ако г. Стояновъ при написане на своята книга безъ да взимаше страна по въпроса, бѣше помѣ-

стиль всичкия суровъ материалъ, който бѣ събралъ отъ живитѣ дейци и по малко довъряваше на Величка Хашнова, Марина П. Луканова и Д. Пжшкова, нѣмаше да имаме сега тая каша. Той черпи ото тѣхъ всичко необходимо за книгата си и само тѣхъ вѣрва, а това е една отъ ония капигални грѣшки, които легнаха като основа по после съ историята на предосвободителната е оха. Да се базира човѣкъ на показанията на Д. Пжшкова, Стоянъ Куюмджията и Пако Рогозаровъ, които не се ползватъ съ довѣрието на своитѣ граждани поради тѣхнитѣ дѣла, които бичува Попъ Кръстю, и да имъ вѣрва това значи умишлино да се вадятъ отъ лжжливи доводи несигурни изводи.

Мигъръ не е му направилъ по силно впечатление факта че Петъръ Левски, брата на Дякона, опълченецъ и герой отъ Шипка, дошелъ да убива Попъ Кръстю и не го убилъ, не отъ великодушие за да живѣе и се мъчи за да бжде по силно наказанъ, а защото други сж биле предателигъ? Петъръ казалъ на сестра си Яна, Когато се върналъ въ Карлово, не убилъ Попъ Кръстю защо той не билъ предаль Дякона а предателитѣ, биле сега чорбаждии на Ловечъ. ¹⁾ тъкмо сжщитѣ чорбаджи, които сж героитѣ на денътъ и извора отъ които черпи г. Стояновъ материали за своята книга.

¹⁾ Василь Левски, отъ Кацевъ-Бурски стр. 56.

Той пръвъ изнесе и статията на п Кръстя „Памятникътъ на Свещенодіакона Игнатія Львскы“, ²⁾ съдържанието на която давала право на всѣки да заключи, че тя не само допринася нѣщо за неговото оправдаване, но дори засилва убеждението на тоя, който я чете, че тя е едно пълно самопризнание. Така е за всѣки, който не познава вървежа на работитѣ по това време. Така е за всички, които въ изнесенитѣ факти виждатъ оскърбления на хората — героитѣ, родолюбцитѣ отчествоспасителитѣ. Преди да се водятъ подобни заключения, тая статия, която не е видѣла бѣль свѣтъ, понеже е задигната отъ пощата, трѣбва да се проче-

²⁾ „Градътъ Ловечъ“ стр. 50.

те внимателно, и ще се види възмущението на единъ духовникъ, които винаги и всѣкога е билъ противъ терористичнитѣ похвати, на Общия и по нѣкога на Левски. Той подържа Левски противъ алчната за богатство пасмина отъ хора, които благоговѣятъ само предъ авантуритѣ на Общия. Тѣхнитѣ интереси за смѣтка на общото народно дѣло не е можело да не възмущава попъ Кръстя и той е правъ като кипи и се възмущава отъ тѣхнитѣ дѣяния, които увличатъ и Левски и, които дѣбания по готвиха неговото проваляне. Попъ Кръстю, па после и самия Левски, знае, че диконъ Паисий е убитъ безъ вина, по доноситѣ на Д. Пъшковъ и Д. Общия. Паисии не е мжтилъ водата на комитетскитѣ

ора, а тая на търговцитѣ между тѣхъ. И правъ е билъ Василь Чонковъ, като казвалъ за Пъшковъ. „Той не е никакъвъ революционеръ, а търговецъ. Дѣто поидемъ все за търговската си мисли.“

После убиването на момчето въ кжщата на Денчо Халача, дѣто Левски отива, защото му съобщили, че то е съгласно да го подпомогне въ обира, не е можело да не потрѣсе издѣнъ душа Попъ Кръстю, па и всѣки другъ. Възмущението отъ това убиване е било общо, както въ комитетскитѣ среди, така сжщо и въ гражданството. Левски не можеше да не убие. Момчето го заловило за гушата и викало за помощъ, а това значеше да попадне въ ржцетѣ на полицията, тъкмо това,

което сж желали тия, които при взимане на решението сж му казали, че момчето е съгласно. И правъ е Попъ Кръстю като ги обвинява. И това обвинение не е още причина за самопризнание, защото той следъ като задава маса въпроси иска да му кажатъ, защо е билъ тоя необмисленъ тероръ, тия обири и убийства. "Всички тѣзи глупости докараха работата, спорѣдъ Евангеліето: „имже мѣраго мѣрите възмѣрится вамъ.“

Отъ това за сетенъ пѣтъ се потвърждава глухата борба въ всѣко обществено начинание между хората на интереса и тия на прогреса.

Едната група е съ Общия противъ Левски, не защото принципи ги дѣлатъ; а защото тия

които сж съ него обмислятъ много дълго начинитѣ за добиване на средства нужни за комитета, когато на вторитѣ тия начини не сж присъщи па и средствата имъ сж необходими, за разгуленъ животъ, както на Общия, или за насищане алчността за богатство и търговия.

Намъ се вижда много присиленъ и доводътъ на г. Страшимировъ¹⁾, че Попъ Кръстю, като билъ арестуванъ презъ нощта отъ страхъ е призналъ всичко. Защо, да не допуснемъ щомъ знаемъ, че Левски е получилъ пари отъ Ловченския комитетъ, че попъ Кръстю нѣма причини да предва никого за тия пари?

После защо да не допуснемъ, че той цѣлата нощъ,

¹⁾ в. миръ бр. 7772. отъ 27май 1926. г.

при увещанията отъ Каймакамина, не е доказвалъ безсмисленитѣ обвинения за сжществуването на комитетъ въ града и, че показанията на тия, които сж го посочили е само за отмъщение? Нали сжщия каймакаминъ остави на спокойствие за сжщото обвинение Йоакимъ Шишкова?

Избралъ билъ кжсия пжтъ на избавлението и развързалъ нишката на тайнитѣ, ако това е вѣрно, не бѣше ли пжтя по кжсъ, като прати турцитѣ въ домътъ на Никола Сирковъ, вмѣсто чакъ въ Кжкринна?

Това ще кажете е въ психиката на изкусния предателъ, които предава и не иска да се признае за предателъ, но ние видѣхме, че попъ Кръстю не знае и не може да знае кждѣ

и кога Левски ще замине. Други сж, които знаятъ и тия други съобщаватъ това другиму. ? А тоя другъ дали не е Хаджи Мичо, роднината на Величка Хашнова?

Ако повѣрваме на Д. Пжшкова, че попа се е срѣщалъ съ Левски, то той знае, че е пристигналъ; но ако приемемъ, че всички крятъ отъ него като съмнително лице, то той не знае кога ще замине.

Значи, остава ни да видимъ дали други лица не сж се интересували да знаятъ: Кога Левски ще пристигне? Дали е въ града и кога ще замине?

Ние видѣхме въ излагане разв я на събитията, че има такива лица, които се интересували за Левски. Едно отъ гѣхъ е турския шпионинъ Па-

но Бонжора, който заблуденъ по портрета предава въ Троянъ въ хана на Ив. Казанджиевъ учителя Аврамъ Тодоровъ. Той сжщия заплашва съ портрета на Левски, Якимъ Шишкова, че ще му види смѣтката. Въ деня на тръгването, той отива на два пжти чакъ въ кръчмата на дѣдо Добре, която се намира по пжтя за Севлиево и то далечъ отъ града.

Второ лице е Али чаушъ помакъ, той постоянно слухти и търси. На малка коледа следи Левски и го заварва въ Ханбаря на Якимъ Шишкова. Презъ деня на залавянето той посещава кръчмата на дѣдо Добре, 30 минути по късно отъ Пано Бонжора. Сжщия следъ обедъ къмъ 2-3 часа срѣща Левски и Никола Цвѣтковъ

при „Пази Мостъ“. Тия лица имаха надежда, че ще получатъ обещанитѣ отъ турското правителство 20,000 гроша и искаха на всѣка цѣна да ги получатъ.

Третото лице е Дѣдо Добре, който има да отмъщава за обира, подпомага дѣлото на Пано Бонжора и Али Чаушъ. Пано е подкрепенъ и отъ хаджи Мичо, който бѣше измаменъ въ своята паметъ, когато заплюваше Аврамъ Тодоровъ, вмѣсто тоя, който му бѣше взелъ на сила 10 турски Лири. А хиляда и 50 гроша не сж малко, за тогавашния чорбаджия, за тѣхъ, може да се окачи човѣкъ на вжжето. Той живѣе наблизко до Попъ Луканови, до църквата Св Богородица, тѣхенъ роднина е и винаги следилъ какво

става у тѣхъ, и всичко знае пакъ отъ тѣхъ. Цѣлата вечеръ предъ арестуването на Левски, той е съ турцитѣ на гуляй, а сутринъта е единъ отъ първитѣ поканени да видятъ кой е арестуваня. Но изнурения видъ и окървавеното лице не сж му позволили да го познае,

Но на тая развѣска ключътъ е въ в. Независимостъ.

„Научаваме се и за досто-
вѣренъ источникъ, че покойния
Василь Левски е предаденъ отъ
двама Ловчалии. Единия изъ
тѣхъ по име Добре е механ-
джия, а другиятъ по име Пано
Петковъ е обявленъ чапкжнинъ.
Това извѣстие се потвърдява
съ множество факти. Тукъ е
помѣшанъ и еданъ попъ¹⁾ но ние

¹⁾Отначало се е мислило, че Дя-
конъ Дионисий, замѣстника на Дя-
кона Паисия, които папна убитъ

и до днесъ още не сме изве-
стени до колко е голъмо него-
вото предателство.

Значи хората се интересува-
ли, разбрали сж, писали сж и
просто обвиняватъ Пано Пет-
ковъ Бонжора и Добре Ма-
ханджията, а ние сме тръгнали
да търсемъ игла въ купа сла-
ма, а не виждаме копралята
която се навира въ очитѣ ни.

* * *

Самата умраза на Маринъ П.
Лукановъ и Д. Пъшковъ къмъ
попъ Кржстя ни навежда на
интересни мисли. Тия двамата
сж на заточение, тамъ получа-
вали споредъ Д-ръ Стояновъ по
60 гроша на месецъ и билъ на
въ Орлание отъ ржката на Дими-
търъ Общи, е искалъ да отмжсти
за невинно пролѣтата кръвъ, обаче
доказателства и за него не е имало

свобода.¹⁾ На денъ Пъшковъ заяви, че сж биле добре и на свобода, занимавали се съ търгозия, защото получавали пари. Той билъ богатъ, а и Маринъ получавалъ отъ тѣхнитѣ. Кое е вѣрното? Безразлично дали турското правителство имъ е плащало по 60 гроша на месецъ за указана услуга, или пъкъ сж получавали по 10-15 лири отъ Ловечъ, но до колкото знаемъ отъ споменитѣ на заточеницитѣ, никой не е се ползвалъ съ такива привилегии. Писма не сж могле да получатъ, та камо ли пари. А колкото за жестове отъ подобенъ родъ турското правителство не правеше, безъ причина и за не

¹⁾ Градътъ Ловечъ отъ Д-ръ Стояновъ стр. 45.

напраена услуга. Нашитѣ заточеници измираха въ мала Азия отъ гладъ и мизерия. Никой се не грижише за тѣхъ. Повечето време оковани въ верига тѣ измираха въ влажнитѣ кауши на тюрмата, разбира се само осжденитѣ отъ 3-15 години, а тия на вѣчно заточение били свободни и получавали по 60 гроша! И то Маринъ П. Лукановъ Дим. Пъшковъ и х. Станю! Отъ 25 души само за трима такова благоволение! Това е приказка отъ 1001 нощъ. И ако Димитъръ Пъшковъ до като не е се още представилъ предъ Вѣчния Сждия не обясни тая работа много търсящи истината, ще има да се чудятъ и задаватъ въпроси. Ето ги тѣ използватъ свободата си избѣгватъ и сж вече въ Букурещъ. Въ Ловечъ се

узнава и Попъ Кръстю, веднага става и отива въ Букурещъ и иска да се срещне съ тѣхъ. Тѣ не искатъ. Не приематъ и пари отъ него.

Пола чрезъ Попъ Цоко иска публична срѣща съ тѣхъ, тѣ и нея отбѣгватъ, но затова пъкъ се опитватъ да го отровятъ, праватъ опитъ да го убиватъ, при все, че той самъ искалъ, ако е виновенъ да бжде убитъ;¹⁾ започватъ да прибиратъ писмата му отъ пощата и не му даватъ възможность да опровергне писаното, — по скоро подхвърленото, въ една бележка за строящия се паметникъ на Левски въ София, помѣстена въ в. Славянинъ 1879 год. брой 2, стр. 13.

¹⁾ Градътъ Лозечъ стр. 61

Тѣ не посѣгатъ само върху него, а и върху всички, които се опитватъ да го защитятъ. Така М. п. Лукановъ и Пъшковъ подгонватъ п. Георги Антиповъ, жълтешкия войвода, който заговорва, че попъ Кръстю не е предателъ. Дори Пъшковъ отива при Епископъ Максимъ и му заявява, че ако не запуши устата на тоя попъ ще иде да го убие. Защо? Игърътъ попъ Георги не знае какво говори? Той, слава Богу, бѣше уменъ и ученъ, силенъ характеръ и неподатливъ. Хаджи Мичо му бѣше изпотрошилъ прозорцитѣ на кжщата, когато подушилъ, че попъ Георги следъ изпозѣдването на Дѣдо Добри механджията узналъ, че и той има пръстъ въ предаване на Левски. Хаджи Мичо бѣше вуйча на Вели-

чка Хашнова, и попъ Георги разбралъ, че той само чрезъ нея е знаелъ дали Левски е въ Ловечъ и кога ще замине.

Попъ Георги бѣше и тѣхенъ политически противникъ; следователно неприятель, а като довѣренъ съвѣтникъ на Князь Александра — врагъ на отечеството, въ името на, ксето вършеха своитѣ золумуци, за които попъ Кръстю ги упрѣкваше.

При такова положение на нѣщата намъ не ни остава друго, освѣнъ да потвърдимъ писаното въ в. Независимостъ отъ 1873 година и да помолимъ въ името на истината да се възстанови чсстьта на невинно набедения Попъ Кръстю, да се измие това петно отъ неговитѣ

синове ²⁾) и отдадѣтъ на прѣзрение ония, които сж биле винаги презираны, заради тѣхната противонародна служба.

2) Д-ръ Данаилъ Шишковъ — лѣкаръ въ Варна, синъ на Якимъ Шишковъ отъ Ловечъ, ми събщи че Христо п. Кръстевъ билъ неговъ съученикъ и децата въ училището го наричали предателъ, били го, и го отритвали при единъ такъвъ случай баща на доктора, Якимъ Шишковъ му казалъ:

„Тия деца не заслужаватъ тая участь. Попъ Кръстю не е предателъ. Предателитѣ сж други. Цѣлия градъ ги знае. Скоро и тѣхнитѣ имена ще станатъ известни на цѣлия светъ.“

1872 Ноември 23

Синъ В. С.

Отъ насъ пожелано си ти имаш
да си имашъ ти, а за си
където въ. башъ и стуром
тиши по езики з: пту.
и на пита ти за нову
дучре въ рабулата.

остава ти. вли

Узв

Въ

Това факсимиле, отъ писмото
отъ Кочмаларския, комитетъ им
Симидовъ въ Русе. Писмото е и
22, Цв. Павловъ продължава да
грижи за достоянето на оръ
Подпреседателъ на Комитета и
новъ. Д. Пжшковъ и много др.

Кочмалари.

Завъ обавъ за патентъ
скоро ще турне тукъ
вънъ да не зети. Да
и въ 100. Крци. Сига
нѣтъ, а валима. Ка ти

Съседителъ

В.

Павловъ до Видулъ Кацевъ
окойния поборникъ г. Филипъ
защото презъ 1872, Ноември
пари отъ комитетитъ и да се
вень това и да се титулува
и моментъ, когато М. Лука
затвортъ.

на което ний ту ^{каже} вие не вярвте ваши мисли
каже: по зоробвѣтисл' сиемъ "може, тас."
самоту вѣтн по-къдуси идилв друци. изотас
на виев . поучерт., умну, умну.

оста вѣтн. въ сиемъ вашъ подпреселателъ.

Пле Улма

Въ Ловелъ

~

Факсимилето е снѣто отъ оригинала запазенъ въ вид-
ния столиченъ лѣкаръ и общественикъ г. Д-ръ Хр. Стойчевъ,
на когото благодаря. Писмото оригиналъ е писано на книга
пвоенъ търговски форматъ, а при факсимилерането сме го
намалили четири пжти, поради липса на средства